

Vaderna Gábor

MENYEGZŐ A RENDI KÖLTÉSZETBEN A 19. SZÁZAD ELEJÉN

*Alexandra Pavlovna és József nádor, gróf Rhédey Lajos és Patay Zsuzsanna
esküvőjének költészeti reprezentációja**

(Az esküvő mint társadalmi esemény)

A rendi költészet a társadalmi kommunikáció egy formája, ahol a reprezentatív társadalmi esemény alkalmat teremt arra, hogy az egyes társadalmi szereplők egymáshoz képest meghatározzák magukat. Ilyenformán a közösséget képviselő személyek, reprezentatív közösségi terek, sőt olykor maguk a közösségek nyerhetnek identitást. A rendi költészetnek természetesen vannak olyan reprezentatív eseményei is, melyek során az identitásalkotás jóval határozottabb kontúrokkal körvonalazza a rendi társadalom valamely szereplőjének alakmását. Egy főispáni vagy akár érseki beiktatás esetén egy alak ugyan kirajzolódik az ünneplő költemények sorából, ám ez az alak — ha egyáltalán egyes számban beszélhetünk róla — eltérő társadalmi képzetek, elvárások és vágyak, különböző diskurzusok ütközési pontjában jelenik meg előttünk.¹ A rendi társadalomnak ugyanakkor vannak olyan reprezentatív alkalmai is, ahol a közösségi elvárásokat inkább az egyén teljesítménye vagy helyzete felől ragadhatjuk meg. Ilyenek például az emberi élet határhelyzeteihez kapcsolódó rituális események, mint például az esküvő, a keresztelő vagy a temetés. A továbbiakban két esküvő költészeti reprezentációjával fogunk foglalkozni.

* A tanulmány írásának idején az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjában részesültem. Köszönöm Balogh Piroska, Hermann Zoltán és Keszeg Anna segítségét. Mivel a tanulmány olyan szövegeket idéz, melyek nehezen hozzáférhetőek, a jegyzetekben az egyes példányok mai lelőhelyét is megadom. A kutatott archívumok jelzései: EK: Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár; MTA KIK Kt: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára; OSZK: Országos Széchényi Könyvtár; OSZK Any: Az Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és Kisnyomtatványtára; OSZK Kt: Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára; RK: A Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteményének Könyvtára; TREKNk Kt: Tiszántúli Református Egyházkerület, Nagykönyvtár Kézirattára, Debrecen.

¹ Korábban Rudnay Sándor érseki beiktatásának költészeti reprezentációját elemeztem. Lásd Vaderna Gábor: Rudnay Sándor érseki beiktatásának irodalmi reprezentációja. *Egyháztörténeti Szemle* 16. (2015: 3. sz.) 26–53.

Az persze itt is magától értetődő, hogy miközben ezen alkalmak szerkezete sok esetben hasonlóságot mutat — a rendi költészetben például a vonatkozó toposzok nagymértékben ismétlődnek, az események hasonló rendben követik egymást, stb. —, komoly különbségek is adódhatnak. Hiszen az már nem mindig, hogy egy társadalmi esemény a társadalom mely szintjén zajlik, s a rendelkezésre álló lehetőségek között milyen reprezentációs mintákat követ megszervezése, s magától értetődő, hogy számít az, hogy ki milyen felekezethez tartozik (talán nem is kell ezt különösebben magyarázni). De az esküvő (és a temetés) alkalmainál az is igen komolyan esik latba, hogy az egyes társadalmi szereplők (valamint „rokonaik és üzletfeleik”) mit szeretnének magukról elmondani egy reprezentációs térben. Itt szükséges előrebocsátani, hogy igen sok múlik azon is, hogy egy adott személy vagy közösség, a történelem valamely ágense a társadalmi kommunikációnak mely módját választja, hogy saját pozícióját meghatározza. E kérdés azért sem lehet mindegy, mivel alapvetően torzítja kutatási mintáinkat. A Csörsz Rumen István és Küllös Imola által sajtó alá rendezett közköltészeti sorozat második kötetének esküvői versei² például azt mutatják, hogy a verses szövegek (nyilván énekelve) szerves részét képezték az esküvői szertartás világiasabb felének (melyet még ma is lakodalomnak nevezünk), s e téren — legalábbis a 18. században és a 19. század első harmadában — igen komoly hatást gyakorolt a klasszikus műveltséget közvetítő diákköltészet.³ Az alkalmiságnak e formái — még ha a zenei hagyományt többnyire elvesztve is — a mai napig élnek az úgynevezett vőfélyversekben.⁴ A közköltészet fennmaradt korpusza — a változatokkal együtt — lehet, hogy összességében több esküvőre írt dalt és nászdal tartalmaz, mint ahány a rendi költészet köréből fennmaradt, előbbiekről mégis jóval kevesebbet tudunk. Hiszen a közköltészeti forrásból ismert énekek jelentős része több esküvőn is szerepelt (és az úgynevezett vőfélykönyvekben terjedt nyomtatva és kéziratos formában is),⁵ s ha véletlenül fennmaradt is az ifjú pár neve, azonkívül, hogy nászdaluk ismert, egyebet nem tudunk meg róluk. Mindez nem jelenti azt, hogy e társadalmi közegben (ahol a városok, elsősorban a mezővárosok polgársága mellett leginkább kisnemesek fordulnak elő, esetleg — például a hajdúságban — a parasztság tehetősebb rétege) ne volna ezen alkalmaknak reprezentatív jellege. Sejthetően jelentésteli lehetett például, ha egy esküvőre saját verset rendelnek (mondjuk egy költészetet tanuló diáktól, a helybeli tanítótól, akár a paptól), vagy éppenséggel a család valamelyik tagja lép fel alkalmi poétaként. Mindazonáltal egy magasabb társadalmi szinten az esküvői rítusnak — mint eseménynek — mind az egyházi, mind a világi része sokkal jobban dokumentált. Egy főúri esküvőről a 18. század végétől nemcsak a korabeli saj-

² Közköltészet 2. Társasági és lakodalmi költészet. S. a. r. Csörsz Rumen István – Küllös Imola. Bp. 2008.

³ Ennek századokon átnyúló hagyományairól lásd *Küllös Imola: Közköltészet és népköltészet. A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata.* Bp. 2004. 113–146.

⁴ Ezekről lásd *Keszeg Vilmos: Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség.* Kolozsvár 2008. 188–202.

⁵ Az énekek terjedéséről lásd még uo. 259–279.

tó tudósít, de a reprezentatív alkalomra készült szövegek egy bizonyos részét nyomtatásban is kiadták, s ha ez nem történt meg, a kéziratok anyag fennmaradásának is jobb esélye volt. E társadalmi körben már inkább dolgoztak „profikkal”, a rendi költészetet kiszolgáló költők életművének jelentős része — a beiktatási laudációkon kívül — esküvőre írott költemény. A főurak körüli rendi költészet és a közköltészet közötti határvonal ugyanakkor nem túlságosan éles: e széles mezsgyében fordultak elő a rendi költészetnek azon alkalmi megnyilvánulásai, melyeket — dokumentáltságuk alacsony szintje miatt — ma már meglehetősen nehéz körvonalazni.

(Epithalamium)

Az epithalamium műfajának kutatói rendszerint az antik gyökerekre mutatnak rá: szapphói töredékekre, Arisztophanész nászdalaira, Theokritosz 18. idilljére, Catullus 61., 62. és 64. carmenjeire, Statius, majd Claudianus alkalmi verseire, hogy aztán eljussunk némi középkori kitérő után a reneszánsz óta bőséggel ömlő neolatin és vernakuláris költészetig. A gyakran előforduló párbeszédes forma a pásztoridillekhez kapcsolják a műfajt, de elégikus, ódai s persze dalszerű megoldások is bőséggel megjelentek az évszázadok során.⁶ Egyesek még odáig is elmentek, hogy az epithalamium nem is annyira műfaj, mint inkább a dicsőítő (laudációs) költészetnek egy tematikus alcsoportja.⁷ Annyi jogos ezen észrevételből, hogy a műfajnak pontos határai nem igazán állapíthatóak meg, s kérdés, hogy minden esküvői költemény epithalamium-e. Voltaképpen az epithalamium kutatói (például Virginia Tufté) elfogadták azt az előfeltevést, hogy ezek a szövegek bizonyos alkalmakra születtek, s így műfajosságukat kevésbé poétikai szabályok, mint inkább a társadalmi gyakorlat alakítja. (Az persze más lapra tartozik, hogy ezt a társadalmi gyakorlatot aztán elemezték-e vagy sem.) Mások ugyanakkor nemcsak a dicsőítő mozzanatokat emelik ki, hanem azt a tendenciát is, hogy az epithalamium hagyományában kezdetektől jelen van egy műfaji önreflexió s valamiféle hajlam az iróniára, sőt a gúnyra. „Hogy az epithalamium fejlődését olyanformán láthassuk, mint egy organikus felvirágzást vagy hervadást, el kell tagadnunk a szatirikus vagy anti-epithalamium saját élő és talán még inkább tartósnak bizonyuló történetét” – figyelmeztet Celeste Marguerite Schenck.⁸ Az anti-epithalamium olyan szöveg, mely imitálja, hogy maga epithalamium volna, ám olyan oda nem illő

⁶ A műfaj alapvető monográfiája – jórészt angol anyagon, kitekintéssel az antik irodalomra: Virginia Tufté: *The Poetry of Marriage. The Epithalamium in Europe and its Development in England*. Los Angeles 1970. Lásd még Arthur Leslie Wheeler: *Tradition in the Epithalamium*. *The American Journal of Philology* 51. (1930: 3. sz.) 205–223.; E. Faye Wilson: *Pastoral and Epithalamium in Latin Literature*. *Speculum* 23. (January 1948) 35–57. Tufté művének kemény — és sajnos jogos — kritikája: Thomas M. Greene: *Virginia Tufté: The Poetry of Marriage. The Epithalamium in Europe and its Development in England*. *Renaissance Quarterly* 24. (Summer 1971) 267–269.

⁷ Alastair Fowler: *The Life and Death of Literary Forms*. *New Literary History* 2. (Winter 1971) 202.

⁸ Celeste Marguerite Schenck: *Mourning and Panegyric. The Poetics of Pastoral Ceremony*. University Park 1988. 73.

elemek tűnnek fel benne, mint egy tragédia előjelei, a halál, sőt gyilkosság vagy a társadalmi rend egyéb megbomlása (a 18. században ilyen lesz a násznépet elsöprő földrengés képe). Mint minden műfajnak, az epithalamiumnak is megvan hát a maga kifordított ellenképe. Azonban a nászdalok esetében természetesen többről van szó, mint arról, hogy valakinek rosszakarói is megszólalnak. Egy lakodalom inkább kötött és kötetlen megszólalási módok váltakozását engedi meg, így az ironikus, sőt szatirikus hang is előfordul. A komoly tósztokat finoman sejtető vagy akár élesebben megfogalmazott pajzán utalásokkal lehet vegyíteni (hiszen az ifjú pár a nász elhálása előtt áll, sőt esetenként a lakodalom időtartama alatt elhálták). S azt sem feledhetjük, hogy az alkalmi megszólaló csempészhet olyan elemeket szövegébe, melyeket a násznép vissza tud fejteni, s e rejtvényfejtés már önmagában szórakozási formaként szolgálhat.

Az epithalamium visszatérő jegyeinek elemzéséhez két kiváló összefoglaló is rendelkezésre áll. Az egyiket Thomas M. Greene szedte össze egy Edmund Spenserről írott tanulmányában még az 1950-es évek végén, a másikban Kiss Béla a már idézett közköltészeti szöveggyűjteményből gyűjtötte ki a lakodalmi költészet néhány visszatérő elemét.⁹

Greene a kora modern esküvői költészet következő elemeit szedte össze:

1. Az esküvő résztvevői leginkább nemesek voltak (ez Angliában kevésbé volt igaz, mint a kontinensen), de a költőnek nem feltétlenül kellett nemesembernek lennie, hiszen ők a legtöbbször valamilyen anyagi juttatás ellenében dolgoztak. A megrendelőnek tehát elég gazdagnak kellett lennie, hogy kifizethesse az encomiumot, a dicsőítő éneket. Ebből következik, hogy az epithalamium közvetve vagy közvetlenül dicsérte a vőlegényt és a menyasszonyt. Greene szerint ennek van egy olyan következménye is, hogy minél nagyobb társadalmi (politikai vagy gazdasági) tekintéllyel rendelkezik a megrendelő, a költemény annál inkább fordul klasszicizálódott formák és megoldások felé. E tézist az alább következő példáink is alá fogják támasztani.

2. Az epithalamium klasszikus mintákat követ, különösen Catullus 61. carmenjét. A költő toposzok, közhelyek, hasonlatok, jelzők, hagyományos jókívánságok, bevett technikák meghatározott köréből válogat. Greene szerint az epithalamiumok szerzőinek jóval kisebb szabadságuk volt, hogy imitációjuk forrásait megválogassák, mint a más műfajokban alkotóknak. Ez persze — természetesen én hozzá — következik abból is, hogy az iskolai oktatásban szereplő antik (esetleg reneszánsz és neolatin) minták viszonylag szűk köréből lehetett válogatni.

3. Az epithalamium elválaszthatatlan attól a társasági alkalomtól, ahol elhangzik. Az esküvői szertartást követő szórakozási formáknak lesz egy eleme, szorosan kapcsolódva egyéb kísérőelemekhez, mint a zene, a tánc, az ének, sőt akár maszkok viselése – ez utóbbi magyar kontextusban nem annyira elterjedt.

⁹ *Thomas M. Greene: Spenser and the Epithalamic Convention. Comparative Literature 9. (Summer 1957) 218–220.; Kiss Béla: Hymen szövétnéke. Mitológiai utalások a XVIII–XIX. századi magyar lakodalmi költészetben. In: Doromb. Közköltészeti tanulmányok 1. Szerk. Csörsz Rumen István. Bp. 2012. 72–73.*

4. Az epithalamium egyetlen napra utal. Greene szerint a jókívánságokat megfogalmazó köszöntővers önmagában még nem epithalamium. Ez ugyanis szorosán beépül az esküvői rítusba, s annak ad narratív keretet. Voltaképpen arról van szó, hogy a vallási szertartás, a lakodalom, a nászéjszaka (az első szexuális együttlét, a szüzesség elvesztése) rítusok egy olyan halmazát jelölik ki, melynek mintegy értelmezési keretét szolgáltatja az ehhez készített költemény. Ebből következik, hogy a vers mintegy dramatizálja az eseményeket, s nem annak formális részéről — a házasságkötésről — szól, hanem konkrét cselekedetek soráról, melyek az esküvőhöz vezettek vagy éppen ott történnek. Greene Arisztotelész *Rétorikájából* az I. könyv 3. fejezetét idézi fel,¹⁰ ahol a szónoki beszéd fajairól van szó, s az epithalamiumot az epideiktikus (dicsérő vagy feddő) beszédek körébe utalja – ezért van, hogy az epithalamiumok általában megtörténtként mesélik el az eseményeket, olyanokat is, melyek még nem feltétlenül történtek meg.

5. A költemény magában foglal egy olyan fiktív költő-beszélőt, aki saját magát egy közösség képviselőjeként határozza meg. Catullus nyomán valamilyen ceremóniamester vagy kórusvezető ő, aki megszólítja Hyment, a lányokat énekszóra buzdítja, üdvözli a menyasszonyt, kijelöli a nászágyat, a férfiakat irányítja, hogy emeljék meg fáklyájukat és énekeljenek, üdvözli a kedvenc rabszolgát, a vőlegényt és tulajdonképpen mindenki mást, s olykor — nem is ritkán — saját személyére is utal.¹¹ Ezek az elemek persze az alkalomnak megfelelően módosulhatnak, ám a költői szerep megformálása időtállóan bizonyult. Magyarországon a 18–19. század rendi költészetében ugyan hangsúlyosabbá vált a násznép (elsősorban a rokonság) disztíngvált dicsérete is, ám ezt a költők többsége úgy oldotta meg, hogy a nevükben szólalt fel, s ily módon a közösségi identitás formálásában a költő továbbra is igen fontos szerepet vállalt.

Kiss Béla inkább a poétikai megformáltságra ügyelt. A következő elemeket szedte össze (persze lesz némi átfedés Greene listájával):

1. A költő beleírja magát a versbe.
2. A költemény gyakran utal az alkalomra.
3. Igen gyakran tartalmaz a költemény megszólítást. Ez a leggyakrabban az öröm és boldogság különböző formáira buzdít.
4. A költemény tartalmazza a vőlegény és a menyasszony dicséretét.
5. Gyakorta megjelenik a házasság dicsérete is.
6. A szerelem hatalmáról való elmélkedés, mely a megénekelte eseményhez vezető utat mutatja be, szintén gyakran megjelenik.
7. A költemény utolsó harmadában jókívánságok következnek, esetleg áldás kérése.
8. A költemény gyakran a költő személyes jókívánságaival zárul. Ez nyilván nem független attól — teszem hozzá én —, hogy miként viszonyul a dalnok az ifjú párhoz és az egybegyűltekhöz.

¹⁰ Lásd *Arisztotelész: Rétorika*. Ford., jegyz. Adamik Tamás. Bp. 1999. 38–40.

¹¹ Greene itt a következő Catullus-kommentárt idézte: *A. L. Wheeler: Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*. Berkeley 1934. 200.

Ehhez a két listához még egy mozzanatot érdemes hozzátenni. Greene idézi a 18. század első feléből Jean-Baptiste Souchay abbé rövid definícióját: „le but de l’Epithalame est de faire connoître aux nouveaux époux le bonheur de leur union, par les louanges qu’on leur donne successivement, & par les avantages qu’on leur annonce pour l’avenir.”¹² Az epithalamiumnak ezek szerint van egy etikai célja is: az ifjú párnak fel kell ismernie a „boldogságot”, s ilyenformán az esküvői rítusok együttese arról is szól, hogy a jövődéli házassághoz milyen erények szükségeltetnek. Ezért is van, hogy a 18. században egyre nagyobb súlyt kap az ifjú pár dicsérete, amikor is a költő felsorolhatja mindazokat az erényeket, melyekkel rendelkeznie kell egy férfinak és egy nőnek, hogy házasságuk hatékonyan működjön. Greene persze elválasztaná a hagyományos epithalamiumokat az oktató jellegű lakodalmi költészettől, s ezt a kora újkori anyagon némi joggal is tenné, ám a 18. században e vonatkozások némileg összekeverednek egymással. E keveredés a közköltészetben is megfigyelhető — mint Küllös Imola figyelmeztet¹³ —, s a rendi költészetben a dicsérő részek elsősorban a boldog házassághoz vezető erényeket emelik ki. E tendencia párhuzamosan alakul a család formáinak 18. századi átalakulásával, s az ehhez kapcsolódó etikai-oktató irodalom széles körű elterjedésével.¹⁴ A szükséges erények katalógusszerű felsorolása leggyakrabban a menyasszonyt célozta meg, hiszen a férfivirtus mintegy magától értetődően volt adva egy rendi környezetben, amennyiben a vőlegény már a közösség előtt számot adott arról. A férfi esetében a politikai pálya mintegy önmagában garantálta, hogy rendelkezik a közösség által elvárt tulajdonságokkal, míg a házi körben nevelkedett leánynak épp a házassága révén kellett számot adnia a megfelelő erényekről. Ahogy Sebestyén Gábor megfogalmazza egy esküvői beszédében valamikor az 1810-es években:

Illyen gazdag jövedelmű Korona a’ jó Feleség; a’ ki férjének házára bőv jövedelmet hajt az ő szorgalmatosságával, ’s meg őrizi azt az ő takarékoságával, és annak idejében osztogatja ki az ő gondos kezeivel – egy szóval a’ ki a’ Háznak szeme fényne, férjének félkeze, fele segítőse – vagy rövidebben *Felesége*. Az illyen gondos és takarékos Asszony teszi háza népét boldoggá – házát pedig kis Paraditsommá. Illyen a’ jó feleség! – illyennek kell lenni a’ jó feleségnek! – Boldog az ollyan férj, a’ ki illyen jó és illyen ékes Koronával koronáztatik meg: De boldog az ollyan Korona, vagy Feleség is, a’ kít egy jó szívű és betsületes maga viseletű férjnek ölelő karjai szorítanak a’ szívhez. Boldogok – óh!

¹² *Souchay*: Discours sur l’origine et le caractère de l’epithalame. In: Histoire de l’Académie Royale des Inscriptions et Belles Lettres, avec Les Mémoires de Littérature tirez des Registres de cette Académie, depuis l’année M. DCCXXXI. jusque & compris l’année M. DCCXXXII. Tome neuvième. Paris 1736. 311. Idézi: *Greene, Th. M.*: Spenser and the Epithalamic Convention i. m. 221. Az idézet magyarul: „Az epithalamium célja az, hogy az ifjú pár az őket elhalmozó bókoknak és a számukra ígért várható előnyöknek köszönhetően kapcsolatuk boldogságát felismerje.”

¹³ *Küllös I.*: Közköltészet és népköltészet i. m. 115.

¹⁴ Ehhez lásd *Nancy Armstrong – Leonard Tennenhouse*: The Imaginary Puritan. Literature, Intellectual Labor, and the Origins of Personal Life. Berkeley – Los Angeles – London 1992. 69–88.

szásssor boldogok az ilyen Házas párok, és az ő boldogságok még e' világi életben boldogokká teszi az ő boldogságot szomjúhozó lelkeket.¹⁵

A háztartást vezető takarékos és takaros asszony férjének koronája. Az erények a boldogsághoz vezetnek – némi képzavarral boldog lesz a korona, s boldog az is, aki viseli: a becsületes és jószívú férj. E „háztartási tézist” — tudniillik hogy az asszony felelős a házi gondokért, míg férje a nyilvános pályákon munkálkodik — számtalan költemény fogalmazta meg különböző formákban, bár abban azért kételkedhetünk, hogy ezen eszmények vajon miképpen ültethetőek át a társadalmi gyakorlatba.¹⁶

A továbbiakban két példát mutatunk be. Előbb a reprezentáció lehető legmagasabb szintjét, a királyi család egy tagjának esküvőjét, majd egy szinttel lejjebb lépünk, s egy rövid idő alatt főúri rangra emelkedett nemesember második esküvőjének verses reprezentációit nézzük meg. (Mint látni fogjuk, mindkét házasság igen rövidre sikeredett, de nem ez befolyásolt, amikor kiválasztottam őket, hanem inkább a reprezentáció módjának érdekessége.)

(József nádor és Alexandra Pavlovna)

Sándor Lipót nádor tragikus balesete után (1795. július 10-én Laxenburgban egy rosszul elsült tűzijáték okozta tűzben vesztette életét) öccse, József előbb a magyar korona császári helytartója lett (július 20-án), majd 1796. november 12-én a pozsonyi diétán a rendek közfelkiáltással nádorrá választották (s megkapta mindazt, ami ezzel együtt járt: a Helytartótanács vezetését, a Királyi Kúria elnöki tisztségét, a Pest vármegyei főispánságot, a Jász és Kun kiváltásigolt kerületek főkapitányi tisztségét),¹⁷ s e pozícióját meglehetősen sokáig, egészen 1847-ben bekövetkezett haláláig viselte. A nádor személyét hagyományosan nagy figyelem kísérte, a rendek és az udvar közötti kommunikáció kulcsszereplője volt ő, s ezt alátámasztják a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv azóta kiadott iratai, melyek a két említett nádor és az uralkodó között folytak.¹⁸ Hogy József nádornak még kisebb kultusza is kialakult, az pedig természetes folyománya annak, hogy hosszú ideig viselte tisztségét, s ilyenformán e hosszú pályába egy s más belefért, reprezentatív alkalmak sokasága tartozik nevéhez, s Pest és Buda kulturális életének előmozdításában játszott szerepe kétségtelenül je-

¹⁵ *Sebestyén Gábor*: Tuba. Az égő és oktató szerelem. Buda 1819. 159–160. (OSZK 192.969) Sebestyén személyéről lásd *Vaderna Gábor*: Sebestyén Gábor és a közköltészet. In: Doromb. Közköltészeti tanulmányok 4. Szerk. Csörsz Rumen István. Bp. 2015. 267–282.

¹⁶ Ehhez lásd *Lawrence E. Klein*: Gender and the Public/Private Distinction in the Eighteenth Century. Some Questions about Evidence and Analytic Procedure. *Eighteenth-Century Studies* 29. (Fall 1995) 97–109. A „domestic thesis” kifejezést tőle vettem.

¹⁷ A nádorválasztásról részletesen lásd *Horváth Mihály*: József Cs. K. Főherceg Magyarország félszázados nádorának élete. In: Nádor-émlék. Pest 1865. 12–15.

¹⁸ Sándor Lipót főherceg nádor iratai. 1790–1795. S. a. r. Mályusz Elemér. Bp. 1926; József nádor iratai. I–III. S. a. r. Domanovszky Sándor. Bp. 1925–1935 (a továbbiakban: JND); Palatin Josephs Schriften. Vierter Band 1809–1813. Zusammengestellt und kommentiert von Sándor Domanovszky, Hrsg. Ferenc Glatz. Bp. 1991.

lentősnek mondható.¹⁹ József nádor természetesen fontos szereplője volt a korabeli diplomáciának is. II. Lipót ötödik fiaként 1776-ban született, a birodalmat bátyja, I. Ferenc igazgatta ekkoriban, Ferdinánd bátyja kapta meg a Toszkánai Nagyhercegséget, Károly hadvezérként működött, Sándor Lipót pedig a magyar korona ügyeinek intézését vitte. Szinte adta magát, hogy utóbbi halála után József vegye át e tisztséget, ám születésénél és családi kapcsolatainál fogva nemcsak a magyar rendek és az udvar közötti kapcsolat diplomáciai vonatkozásaiba avatta bele magát, de birodalmi érdekeket is képviselt. Ezek közül az egyik legfontosabb küldetése egy házasság nyélbeütése volt, s e házasság révén a franciák elleni háborúban a Habsburgok szövetségi rendszerének megerősítése.

Domanovszky Sándor magisztrális életrajza alapján rekonstruálható az a történet, amiként József nádor első és rövidre sikerült házassága megkötött.²⁰ A franciák elleni háborúban Ferenc császár az oroszokkal való szövetségét szeretne volna megerősíteni, ezért — némi diplomáciai előkészítés után — egyik öccsét Pétervárra küldte, hogy kérje meg Alexandra Pavlovna,²¹ I. Pál cár legidősebb lányának a kezét. (Alexandra nagyhercegnőnek előbb IV. Gusztáv svéd király volt kiszemelve, ám ez a házasság végül kútba esett, s így újabb kérő jöhetett szóba.) A Habsburg-udvar Károlyban gondolkodott, ám a Domanovszky által rendkívüli részletességgel feltárt udvari intrikák következtében inkább öccsére, Józsefre esett a választás. 1799 januárjában József útnak is indult a cári udvar felé, s hogy e mintegy kétezer kilométert minél gyorsabban megtehesse, inkognitóban utazott. Február 20-án érkezett meg, majd — miként az ilyen helyzetben magától értetődik — egymást követték a fogadások a cári család körében, ahol a fejedelmi vendéget köszöntötték. Domanovszky itt a fiatalok között szövődő románc regényes rajzát adja: „Ami azonban a főherceg lelkét legjobban megragadta, kiszemelt menyasszonyának, Alexandra Pavlovna nagyhercegnő a cár legidősebb lánya volt, szüleinek féltve őrzött, legkedvesebb kincse. [...] A harmónia, amely az ifjú lelkek közt fonódott, annál mélyebb hatással volt a cári párra, mert Alexandra nagyhercegnőt mindketten különös-

¹⁹ Erről lásd *Vértes József: Az utolsó magyar nádorispányok* (Sándor, József és István főhercegek). Bp. 1925. 36–37.; *Lestyán Sándor: József nádor. Egy alkotó élet írásban és képen. 1776–1847*. Bp. 1943. [36.]; *Vörös Károly: József főherceg Magyarország nádora*. In: Internationales kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 1982 in Graz. Der pannonische Raum zwischen Beharrung und Fortschritt. Graz 1983. 81–82. Illetve 1997–1998-ban a Budapesti Történeti Múzeumban rendeztek egy kiállítást a témáról. A kapcsolódó kiadvány: *József nádor (1776–1847) Pest-Budán. Palatin Joseph (1776–1847) in Pest-Ofen*. Szerk. Bodó Sándor [?]. Bp. 1997.

²⁰ A továbbiakban, ha nem jelölöm, erre a munkára támaszkodom: *Domanovszky Sándor: József nádor élete. Első rész*. Bp. 1944. 224–268. Az életrajznak a számunkra érdekes, házasságra vonatkozó részeit ugyanakkor némi kritikával kezelem, s nem veszem át az összes narratív megoldást, melyet Domanovszky választott, hogy az általa kiadott forrásokat értelmezze. Domanovszky forráskiadásának e korra vonatkozó részei: JNI I. 267–312. Bár a minket érdeklő tárgyban kevésbé voltak használhatóak, kiváló pályaképet nyújtanak: *Vörös K.: József főherceg i. m.; Soós István: „A legmagyarabb Habsburg”. József főherceg, Magyarország nádora (1776–1847)*. In: *József nádor (1776–1847) Pest-Budán i. m.* 9–23.

²¹ A nevet latinosan írom át, s nem használom a cirill betűk hagyományos átírási módját. Ebben követem a 19. század eleji forrásokat – bár ott az apanév Pavlovna~Pawlowna~Pawlovna~Pawlowna alakjai ingadoztak.

képen szerették.”²² A hazaküldött levelekből és egyéb diplomáciai iratokból az érzelmek őszinteségéről kevésbé tudunk nyilatkozni, annyi azonban bizonyos, hogy József megelégedéssel számolt be bátyjának leendő feleségéről:

Die Großfürstinn Alexandra ist groß, gut gewachsen und sehr hübsch von Gesicht, dabey aber artig und voller Talente, sie ist auch der Liebling ihrer Aeltern, welche alles darauf verwendet haben, sie vollkommen auszubilden. In diesem Augenblick kann ich Euer Majestät nicht genug für die Gnade danken, daß sie mich dazu bestimmt haben, diese Prinzessin zu heurathen, da ich überzeugt bin, daß durch sie das häusliche Glück meines gantzen übrigen Lebens versichert ist.²³

Mindenesetre József nem sokáig gondolkodott: február 22-én meg is kérte Alexandra kezét. A szövetség megszilárdítása azonban időt vett igénybe, s bár József már indult volna haza, csak március 20-án hagyta el Pétervárt.²⁴

A hadi helyzet úgy hozta, hogy az esküvőt minél gyorsabban nyélbe kellett ütni: néhány hónap után, szeptember 22-én József ismét útnak indult, ezúttal váratlanul, s ennek köszönhető, hogy a cári család Gatcsinában, kedvelt nyaralóhelyén fogadta őt. Miközben az újabb látogatásnak minden kétséget kizáróan diplomáciai jelentősége volt, ennek még a látszatát is kerülték, s József különösebb kíséret nélkül érkezett meg október 18-án. A kapkodást mutatja, hogy az október 30-ra kitűzött esküvőre rohamtempóban kellett odautaznia Kajetan Ignacy Kickinek, a lemergi érseknek, mivel az örökös tartományokban felszentelt érsek odautaztatására nem volt elegendő idő. Miközben egyre-másra érkeztek a rossz hírek az itáliai háborúról, az esküvő végül nem esett kútba. Október 30-án megtörténtek a szükséges szertartások (előbb a cári kápolnában görögkeleti, majd a palota lovagtermében e célra felszentelt oltárnál a katolikus),²⁵ a cár pedig a Szent András-renddel tüntette ki Józsefet (melyet a cári család tagjai viseltek). A diplomaták még aznap megkezdték a tár-

²² *Domanovszky S.*: József nádor élete i. m. 232. Mások még ennél is tovább mennek: Vértes József például a szigorú apa (ez volna a cár) és a felé közvetítő érzékeny anya (ez volna a cárné) narratív kliséjét veti be amúgy kiváló történeti munkájában: *Vértes J.*: Az utolsó magyar nádorispányok i. m. 39.

²³ József nádor Ferenc császárnak, pétervári fogadtatásáról, jegyességéről és az orosz katonai intézkedésekről, Pétervár, 1799. február 23. In: JNI I. 89. sz., 271. Magyarul: „Alexandra nagyhercegnő magas, jó növésű és szép arcú, mindeközben jól nevelt és tehetséges, ezért ő is a szülők kedvence, akik mindent megadtak, hogy teljes körűen kiműveljék. E pillanatban nem tudok eléggé köszönetet mondani felségednek a kegyért, hogy engem rendelt arra, hogy elvegyem ezt a hercegnőt, mivel meggyőződésem, hogy általa egész további életem otthoni boldogsága biztosítva van.” *Domanovszky* idézi még a pétervári követ, Johann Ludwig von Cobenzl gróf levelét Colloredo grófnak: „L’archiduc est enchanté de sa promise, et il a raison, car elle est charmante; en est aussi fort content de lui.” *Alfred Ritter von Vivenot*: Vertrauliche Briefen des Freiherrn von Thugut, österr. Ministers des Äussern. II. Band. Wien 1872. 148. Idézi: *Domanovszky S.*: József nádor élete i. m. 232. Magyarul: „A főherceg el van ragadtatva a lány ígéretétől, és igaza is van, mert ő elragadó; emiatt nagyon meg van elégedve önmagával.”

²⁴ József már február 9-én előre kérte visszahívó levelét a császártól. József nádor Ferenc császárnak, oroszországi útjáról, Vilna, 1799. február 9. In: JNI I. 268.

²⁵ *Lestyán S.*: József nádor i. m. 36.

gyalásokat.²⁶ Az esküvő ugyan megtörtént, de a két ország közti feszültség nemigen oldódott. Végül az ifjú pár december 2-án indult útnak, s hosszadalmas utazás után egy hónappal később, január 2-án érkezett meg Bécsbe. Kis pihenő után innen január 29-én indultak el budai otthonuk felé, s — az utak járhatatlansága miatt — csak február 1-jén vonultak be a városba.²⁷

Voltaképpen témánk: az esküvőt kísérő ünnepségsorozat ekkor kezdődött. Az események, az egymást követő fogadások, színházi előadások, a pesti és budai polgárok ünneplése nem egy napra szorítkozott. A császári esküvő hónapokkal korábban történt, ráadásul egy távoli országban, Buda és Pest mégis a nászt ünnepelte. Talán ennek is köszönhető, hogy a nádor és újdonsült neje majd egy hónapig szinte naponta jelent meg különböző helyszíneken, ahol mindenütt jól szervezett produkciók várták őket, s még 1800 májusában is volt az esküvőt ünneplő alkalom (igaz, ekkor már összekötötték Alexandra névnapjával). Kettős célt szolgáltak hát ezek az események: egyfelől a nádor felesége és a magyar rendek (illetve Pest és Buda polgárai) ily módon mutatkoztak be egymás előtt, másfelől az esküvő méltóképpen való megünneplésére — ha utólag is — sort lehetett keríteni. Ennek az ünnepségsorozatnak a jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy nem kisebb zeneszerzők tették tiszteletüket Budán és Pesten, mint Joseph Haydn vagy Ludwig von Beethoven. Előbbi 1800. március 8-án, a nádor születésnapjának előestéjén — mintegy Alexandra ajándékaiként — Budán vezényelte monumentális *Teremtés*-oratóriumát. Utóbbi május 7-én szerepelt a budai Várszínházban (a német színházban) rendezett hangversenyen gróf Brunswick Ferenc meghívására. Valószínűleg F-dúr kürtszonátáját adták elő, mivel a tudósítások szerint Giovanni Punto kürtművész is fellépett.²⁸ Beethoven előadása voltaképpen az ünnepségsorozat végét is jelentette. Alexandra júniusban teherbe esvén, már jóval kevesebbet szerepelt a nyilvánosság előtt, s 1801. március 16-án, miután újszülött kislánya meghalt, a szülés közben fellépett szövődmények következtében a nádorné is életét veszítette.

Ám a pesti és budai polgárok, az ország rendjei még nem tudhatták, hogy e házasság sem diplomáciailag, sem a gyermekáldás tekintetében nem lesz gyümölcsöző. Sebestyén Ede a napisajtó tudósításai alapján foglalta össze azon napok reprezentatív eseményeinek sorát, amikor József és Alexandra székelyükre érkeztek: kezdve ott, hogy Pilisvörösvárnál fogadta őket az elébük küldött ulánuscsoapat, a megannyi bálon, színházi előadáson, élőképen és egyéb jól szervezett meglepetésen át Beethoven májusi koncertjéig. Ennek a pusztá fel-

²⁶ Lásd Cobenzl Lajos gr. pétervári követ jelentése Thugut bárónak a nádor esküvőjéről s az azt megelőzőt tárgyalásokról és feszültségekről, Gacsina [!], 1799. november 1. In: JNI I. 305–308.; illetve levelét Colloredóhoz. In: *Vivenot, A. R. von: Vertrauliche Briefen* i. m. 194. Idézi: *Dománovszky S.: József nádor élete* i. m. 250.

²⁷ *Sebestyén Ede: József nádor és Pavlovna Alexandra bevonulása és ünneplése Pest-Budán 1800-ban. Haydn és Beethoven hangversenye Budán. Tanulmányok Budapest Múltjából VII. Különlenyomat. Bp. 1940. 5.*

²⁸ Uo. 20. A kürtszonáta: op. 17. Ismeretes, hogy Brunswick gróf meghívására Beethoven 1809 nyarán még egyszer ellátogatott Budára, s a Brunswick-palotában (valaha a budai várban állt) írta egyik zongorafantáziáját (op. 77.), illetve a gróf lányának, Teréznek ajánlotta szintén itt szerzett Fisz-dúr zongoraszonátáját (op. 78.). Lásd uo. 21.

sorolása is oldalakat töltene meg, s ettől most megkímélem olvasóimat. Inkább azokat az alkalmakat szedem össze, melyeken dokumentálhatóan költemények kerültek elő.

Február 2-án (tehát érkezésük másnapján) „már korán délelőtt eláraszották a két várost magyar, német és latin szövegű röpiratokkal, amelyek többé-kevésbé irodalmi formában magasztalták a nádort és hitvesét”.²⁹ Ezek közül a *Magyar Hirmondó* kettőt említ: Virág Benedek magyar és Grigely József latin nyelvű költeményét.³⁰ A folyóirat levelezője utóbbiról a következőképpen fogalmaz: „Magam is el olvastam ezen [...] Pásztori Verzetét Grigely Úrnak és mondhatom, hogy gyönyörűséget találtam, a’ pompa’ leg főbb környülállásainak olly pásztori egygyűgyűségű ’s könnyen érthető Versek által lett előadásában.”³¹ Az erre a napra időzített versek közül több is fennmaradt (persze nem minden fennmaradt vers datálható pontosan).³²

Másnap, február 3-án ünnepi díszelőadás volt a budai Várszínházban (azaz a német színházban), ahol két rövid vígjáték előadása után előbb egy pirotechnikai attrakcióval szórakoztatták az egybegyűlteket (az orosz és magyar címert állították fel, görög oszlopfejeket helyeztek a színpadra, görögös edényekben áldozati tűz égett, s a fátyolszerű függönyök mögött tűzbetűkkel írták ki József és Alexandra nevét),³³ majd harminchat főúri leány pásztornak öltözve adta elő Schedius Lajosnak, az egyetem tanárának üdvözlő kardalát németül,³⁴ amit befejezéséig más dalok, magyar és német táncok, egyéb élőképek követtek. Közben feltehetően különböző küldöttségek folyamatosan járultak az ifjú pár elé, hiszen például február 8-ára datálva is ismerünk verset egy helytartótanácsi hivatalnoktól.³⁵

Február 15-én álarcosbált rendeztek a budai várban (a régi Országházban, ma: Országház utca 28.). Itt is látványosságok sora szórakoztatta a résztvevőket: vadembernek öltözött párok mutattak be különböző táncokat, majd megjelent a kilenc múzsa is a színen, akik a nádornét köszöntötték egyesével.

²⁹ Uo. 7.

³⁰ *Virág [Benedek]: Öröm ének.* H. n. 1800. (OSZK 404.690; 626.347); *Iosephus Grigely: Gaudia Pastorum...* Buda 1800. (OSZK 404.695; 620.623)

³¹ *Magyar Hirmondó*, 1800. február 13. 239.

³² Bizonyíthatóan ide tartoznak még a következő nyomtatványok: [*Cseptsányi Gábor:*] Fölséges Jósefnek Ausztriai fő-hertzegnek Magyar Ország nádor ispánnának fölséges hitvesével Budára érkezésekor. Kassa 1800. (OSZK 626.624); [*Josephus Horkovits:*] Ad serenissimam principem caesarei-regiam Alexandram Paulownam dum Occasione solennis sui ingressus. Buda 1800. (OSZK 404.693); [*A. R.:*] Cogitatio fugitiva in abitum glaciei 1. Februarii 1800. Pest 1800. (OSZK 404.694; 623.843 – a szerzőt nem sikerült azonosítani); Quum Februarii kalendis an. sal. MDCCC. serenissimi principes et conjuges beatissimi Budam adventu suo auspaticissimo consolarentur, reverentis exultantisque animi vota. Buda 1800. (OSZK 625.871)

³³ A színház, költészet és pirotechnika együttes alkalmazására még példákat hoz: *Kovács Ákos: Játék a tűzzel.* Fejezetek a magyarországi tűzijátékok és díszvilágítások XV–XX. századi történetéből. Bp. 2001. 27–35.

³⁴ *Ludwig v. Schedius: Freuden-Chor zur Feyer der höchst glücklichen Vermählung Seiner königlichen Hoheit Joseph Anton’s Erzherzogs von Oesterreich, Palatins des Königreichs Ungarn, mit Ihrer kaiserlichen Hoheit Alexandra Pawlowna Großfürstinn von Rußland.* In Musik gesetzt von *** Raymann. Ofen 1800. (OSZK 404.701)

³⁵ *Antonio Martino Stadl: Hilaria hungarorum...* Buda 1800. (OSZK Any 1808 4° – a könyvtárbeli besorolás jelenleg téves.)

Átnyújtottak egy díszes verseskötetet is, melyben magyar, német, francia, orosz és latin nyelvű költemények szerepeltek: „Sárga, zöld, kék, viola és rózsaszínű papirosra nyomtatták ezeket a verseket s gyöngyházszínű selyemtáblába kötötték; a tábla előlapján egy-egy finom festmény díszelgett, hátsó lapján a nádor és felesége nevének kezdőbetűje.”³⁶ Bár ezen unikális példány sajnos lappang — a nádori levéltárban legalábbis nem akadtam nyomára —, bizonyos verseket — így a múzsa kórusának énekét Grigely Józseftől (két változatban!) vagy Clio múzsa szavait — külön is kinyomtattak, s ezek ma is megtalálhatóak.³⁷ Az átadás után a múzsa csoportja egyesülvén a vademberekével levonult a színről, majd újabb táncok következtek.

Február 18-án szintén a régi Országházban tartottak álarcosbált Pest vármegye rendjei, ahol megjelent a nádor-főispán és neje is. Itt zene és tánc után ismét egy díszes kötésű könyvvel kedveskedtek Alexandrának a rendek. A kötet ezúttal sem ismert, de egyik eleme, melyet ismét Schedius Lajos szerzett, fennmaradt.³⁸ Ezek után egy nemeskisasszony lantkísérettel elszavalta Virág Benedek már korábban említett költeményét.

Március 18-án ismét színházi előadáson járt az ifjú pár, melynek végén újra felhangzott Schedius Lajos kardala, melyet megint egy pirotechnikai attrakció kísért – tűz fényének lobogása mellett volt látható a nádor arcúja és felírásával: „noMen CeLebre arDente[s] CeLebrant”.³⁹

Utolsó adataink, amelyek során az irodalmi reprezentáció is szóba kerül, már Alexandra névnapjához köthető: 1800. május 5-én a Magyar Játékszínben volt díszelőadás, ahol alkalmi költemények elszavalására is sor került (ezeket nem sikerült azonosítani), majd május 6-án gróf Batthyány Tivadar (a mai Nemzeti Múzeum helyén álló) palotájában hallgatták meg új-fent Schedius kardalát (a jelek szerint nagyon tetszett ez a hercegi párnak). A korabeli tudósítások szerint a palotában és annak kertjében hatezer ember ünnepelt, ami nyilván túlzás, de jelentős tömeg lehetett jelen.

A fentiekén kívül vannak még olyan költemények, melyeket pontosan tudunk datálni, ám a hozzájuk köthető esemény már nem rekonstruálható. Ilyen például a szerb közösség bizalommal teljes poémája (január 23.), a zsidó hitközség üdvözlése (február 4.), Grigely József kis pásztorjátéka (március 12.) vagy Stand János névnapjához köthető disztichonjai (március 19.).⁴⁰

³⁶ *Sebestyén E.*: József nádor és Pavlovna Alexandra i. m. 10.

³⁷ *Iosepus Grigely*: Chorus Musarum Duce Apolline... Buda 1800. (OSZK 60.073); *Io[sephus] Grigely*: Chorus Musarum Preside Apolline... Buda 1800. (OSZK 626.616); *Clio la Muse de l'histoire*... Buda 1800. (OSZK 626.623)

³⁸ [*Ludwig Schedius*:] An ihre kaiserl. königl. Hoheit Alexandra Pawlowna. Pest 1800. (OSZK 404.705; 626.620)

³⁹ Idézi: *Sebestyén E.*: József nádor és Pavlovna Alexandra i. m. 15. Az inscriptio és a tűzijáték együttes alkalmazására példát hoz: *Kovács Á.*: Játék a tűzzel i. m. 25.

⁴⁰ Славопоніе ея імператорскому высочеству Милостивѣйшей Александрѣ Павловнѣ... Пест 1800. (OSZK 404.704); An Ihre kaiserliche königliche Hoheiten Joseph Anton Erzherzog von Oestreich, Palatin des Königreichs Ungarn, und Alexandra Pawlowna Großfürstin von Rußland. Als die gesammte Israeliten Gemeinde der königl. Freystadt Pest zum Denkmal ihrer Freude über die glückliche Ankunft der hohen Neuvermählten ein kleines Geschenk darzubringen wagte. Pest 1800. (OSZK 404.700); [*Iosephus Grigely*:] Lusus pastoritii... Buda 1800. (OSZK 404.696); [*Stand*

A fennmaradt szövegek a reprezentáció különböző tereit mutatják meg. Voltak, akik előre dolgoztak: a pozsonyi gimnázium tanára, Bucsánszky György már az esküvő hírére elkészítette epithalamiumát,⁴¹ a pesti szerb közösség pedig már azelőtt hallatta versben a hangját, hogy a hercegi pár megérkezett volna. A szerbek nagy reményeket táplálhattak a görögkeleti nádorné személyével kapcsolatban, mivel gyors egymásutánban két költeményt is kiadtak.⁴² Az esküvő hírére elkészültek az ilyenkor szokásos inscriptiók is⁴³ – s ilyen még később, a Pestre érkezéskor is előfordult.⁴⁴ Volt olyan poéta, aki megbízói üdvözlését hozta: Nagy Ferenc, a veszprémi papnevelő rectora (ha ő volt) a Veszprém vármegyei rendek nevében szólott.⁴⁵ Egy másik költő, Rác István pedig az ifjú párról úgy írt laudációt, hogy a költemény címzettje (s nyilván mecénása) valaki más, báró Braunecker Antal volt.⁴⁶ Természetesen némiképp esetleges e tabló: egyfelől nyilvánvalóan nem maradt fenn az összes költemény (nem is feltétlenül jelent meg mindegyik nyomtatásban), másfelől a tisztelgésnek nem csak ez a módja létezett. Arra mégis alkalmas lehet ez az anyag, hogy lássuk, miképpen próbálta értelmezni a rendi közösség az esküvőt.

Az epithalamiumok hagyományából annak ellenére építkeznek igen sok vers, hogy az esküvő már korábban megtörtént. Mátyási József ezt úgy oldja fel, hogy nemes egyszerűséggel az előző évre datálja 1800-ban kiadott alkalmi költeményét (s persze az is lehet, hogy tényleg akkor írta).⁴⁷ Mások megelégednek annyival, hogy az ilyenkor szokásos mitológiai apparátust vetik be. Ennek visszatérő sémája: egy aktualizáló proposíció, egy mitológiai jelenet, amikor a szereplőknek Hymen és Venus (Cypria) segít egymásra találni, esetleg Iuno vagy Iuppiter is közbelép, végül az erények dicsérete következik. Ezek aránya persze változik, olykor a mitológia mintegy beépül a laudációs részbe, mint például Stipsics Alajosnak, a budai gimnázium professzorának költeményében:

En MAGNA PRINCEPS sidere pulcrrior!
Iam CAESARVM nunc et Soror et Nurus
Felix, salo et terra potentis
AVSTRICAE DOMVS. Eia laeta

János: Jő királyi hertzsegségének Magyar Ország nádor-ispánnjának Jósef értz-hertzegnek neve' napjára ajánlott öröm-ének egy buzgó hazafi által. H. n. 1800. (OSZK 404.698)

⁴¹ *Georgio Bucsánszky*: Epithalamion. Poson 1799. (OSZK 404.678; 624.939)

⁴² Славопэніе... і. м.; Пришествію ихъ пресвѣтлѣйшихъ высочествъ Іосифа [...] и Александры Павловны... Пешт 1800 (OSZK 404.702)

⁴³ Votum Pannonis... Pest 1799. (OSZK 404.676); Ad epithalamium Caesareo Regio Principum Iosephi et Alexandrae Pavlovnae... Pest 1799. (OSZK 404.677; 624.268; 625.863)

⁴⁴ Adventui serenissimorum principum Iosephi principis regii archiducis Austriae Regni Hungariae palatini et Alexandrae principis caesareae Russorum augusti primogenitae. Buda 1800. (OSZK 404.703)

⁴⁵ [F. N.:] Taedae nuptiales... Weszprimii 1800. (OSZK 627.041 – e példányba valaki bejegyezte kézírással a monogram mellé: „Franciscus Nagy”.)

⁴⁶ *Rác István*: Józsefnek [...] és Alexandrának [...] szent házasságokra készült örvendezés. Pozsony 1800. (OSZK 624.017)

⁴⁷ *Mátyási József*: Akkori gondolatok, midőn a' felséges királyi hertzeg, Magyar Ország' nádor-ispánnya Jósef, a' felséges Orosz császár' leányát Alexandra Paulownát el-jegyzette. Pest 1800. (OSZK 821.448)

Quae TE tulerunt secula! TE Venus
 Caelestis et felix decorat; TIBI
 Virtus, Pudor, Musae, Suadela,
 Et Charitum chorus arsit omnis

Ridere nascenti placide! TE Hymen
 Iunoque iunxit Pronuba PRINCIPI
 Magno IVENTVTIS vices, qui
 REGIS APOSTOLICI aequus implet.⁴⁸

Itt Alexandrára már születésekor rámosolygott az Erény, a Szemérem, a Múzsák, a Rábeszélés istennői és a Charisok kara, Venus díszítette (azaz szépé tette), Hymen és Iuno pedig összeadták az „ifjúság hercegével”. Az efféle halmozások igen gyakoriak e költeményekben. Ilyenformán a szereplők szinte maguk is a mitológiai istenek sorába emelkednek. Rácz István költeményében például ezt olvassuk:

Fáma víg kürttel szanaszét jelenti,
 Hogy ma Hímentül ropogó tüzek között
 Két nagy Údvarnak Tsemetéji szentül
 Öszve-adattak.

Mintha szép Vénus kegyes Hermesével
 Ülve a' rózsás szekerén vitetnék:
 Úgy ki PAULOWNÁT maga Férje' jobbján
 Láttya, tsudállya.⁴⁹

Az is előfordul, hogy az esküvő maga emelkedik mitikus környezetbe. Gri-gely József egyik eklogájában Daphnis és Phyllis násza allegorizálja a történeteket. A bevezetőben olvashatjuk a következő heurisztikus sorokat:

Formosus celebrat genialia foedera DAPHNIS:
 Rumpite Pastores, Sidera laetitia!
 Flos, ac delictum est DAPHNIS, nemorumque voluptas,
 DAPHNIS pastorum gloria, Ruris amor.
 DAPHNIDE ovante favet coelum, cupiensque renasci
 Vere nouo, hyberna terra soluta niue;
 Et montes reboant, urbesque fragore propinguae [!],

⁴⁸ *Aloisius Emanuel Stipsics*: Apobaterion... Buda [1800]. [5.] (OSZK 404.697) Magyarul: „Íme a NAGY FEJEDELEMNŐ, csillagnál ragyogóbb! Immár CSÁSZÁROK húga és arája a szerencsés, a tengeren és földön oly hatalmas AUSZTRIAI HÁZÉ. Hej, boldogok az idők, melyek TÉGED szültek. TÉGED az égi, termékeny Venus ékesített fel; az Erény, a Szemérem, a Múzsák, a Kedvesség és a Charisok kara mind égett a vágytól, hogy REÁD nevensen, mikor születted. TÉGED Hymen és Iuno, mint nyoszolyóasszony, a nagy FEJEDELEMHEZ kötött, mint az IFJÚSÁG képviselőjét, aki AZ APOSTOLI KIRÁLYAL egyező helyet tölt be.”

⁴⁹ *Rácz I.*: Józsefnek [...] és Alexandrának [...] i. m. [5.]

Plausibus arua, nemus, rus, iuga, et antra sonant.
 Najades exultant, Dryades, viridesque Napaeae:
 Solus amet lentos Pastor abire dies?

E költeményben az allegória csak nagyon halványan lesz feloldva – a természet örömét ugyanis a „pannóniai lányok” ujjongása egészíti ki:

Nos quoque Pannoniae clara de stirpe puellae,
 Nos quoque dum niveam PHYLLIDA DAPHNIS habet[...]⁵⁰

Természetesen nemcsak az istenek, s ezzel együtt az erények halmozása jellemző e költészetre, hanem a földi bőség képei is kísérik a házasságot. Grigely József eklogájának zárószóiraiban a Lycidas nevű pásztor nem véletlenül említi a „rusztikus áldozati ajándékokat”:

Mel, pira, poma, nuces, quid enim nisi rustica possum
 NVMINIS ante fores adpendere munera? Postes
 Dein AVGVSTORVM versu signabo Maronis:
 HIS EGO NEC METAS RERVVM, NEC TEMPORA PONO⁵¹
 Dum me Buda tenet, teneat te cura bidentum
 Tityre, quin etiam pecudes ad flumina pelle;
 Debita nam saturis dudum fuit hora bibendi.⁵²

Grigelynek mind a két költeménye utalt a magyar környezetre. A mitológiai világot egy földi szint egészíti ki, ahol is a föld lakói ujjonganak a frissen kötetett frigy felett vagy éppenséggel a jószágot itatják meg a Duna-parton. Az efféle aktualizálás ismét több irányba mutathat: az esküvő megemelheti magát a helyet is (a Duna-part a pásztorok földje lett), de valami ellenpontot is jelenthet a neoplatonikus módon megistenülő párral szemben. Horkovits József versébe még az időjárás körülmények is beépülnek (az ifjú pár kénytelen volt megszakítani az útját a jeges utak miatt, s a dunai jég épp a költemény kiosztásának idején zajlott):

⁵⁰ [Grigely, I.:] Lusus pasoritii... i. m. 3. Magyarul: „Nászketelékét ünnepli a szépséges DAPHNIS: Örömtölkben a csillagokig törjetek, Pásztorok! Virág és gyönyörűség DAPHNIS, a ligetek gyönyöre, DAPHNIS a pásztorok dicsősége, a mezők szerelme. Mikor DAPHNIS vigad, nyájas az ég, és vágyakozva születik újra az új tavasz által a téli hótól megszabadított föld; visszhangozzák a hegyek, a városok szinte kitérnek, és tapstól zengenek a mezők, ligetek, hegygerincek és barlangok. Örömtáncot lejtenek a Najádok, Drúádok és a viruló Nimfák: Csak a Pásztor hagyja tétlenül telni a napokat?” „Mi is, Pannónia híres törzsökéből fakadt leányok, mi is, midőn a hófehér PHYLLISZT bírja DAPHNIS...”

⁵¹ Grigely megadja a sor helyét is: „Aen. Lib. I. v. 282.” (Valójában: *Aen*, I,278.)

⁵² Grigely, I.: Gaudia Pastorum... i. m. 12. Magyarul: „Méz, körték, gyümölcsök, dió – mert mi mást, mint egyszerű falusi adományokat tudok én az ISTENSÉG küszöbére helyezni? Majd a FENSÉGEK ajtaját Maro versével jelölöm meg: SZÁMUKRA NINCS HATÁR SEM TÉRBEN, SEM IDŐBEN! Míg engem Buda köt ide, kössön téged a gond, kétfogú Tityrus, hogy nyájadat nehogyan a folyóba hajtsad; mert eljött már az ivás ideje a jóllakottaknak.”

FALLOR? an in nostris Oris CELSISSIMA PRINCEPS!

Ister personam sensit adesse TUAM?

Fluctibus exultans rupit glacialia claustra,

Atque sui cursus acceleravit iter.

Acceleravit iter, Regnis, populisque remotis

Ut queat adventum significare TUUM.⁵³

Itt a Duna ujjongása töri fel a jeget. Egy másik ismeretlen szerzőjű latin költeményben a Duna türelmetlenségében, hogy láthassa a párt, szintén leveti a jeget, melyet a szerelem tüze, sőt a menyegző fáklyalángja is olvasztanak:

Principis adventu glacies resoluta recedit

Dic mihi, num glacies Principis ora timet?

Nil minus: Ut Divam venientem spectet, honoret,

Impatiens clausas non tulit Ister aquas.

Et quia amor flamma est, thedisque potentius urit,

Incaluit *flammis* utraque ripa *novis*.⁵⁴

Halitzky Andrásnak, az egyetem német professzorának költeményében ez az utalás már igen távoli, s szinte elnyomja a tenger zúgása:

Von Jubelstimmen tönten laut die Lüfte;

Das düftere Gewölk entfloh,

Wie von der Allmacht Odem weggewehet;

Entbunden von des Eises Joch

Rauscht nun Ister freudger in die Tiefen

Des Meers; – So feyert die Natur

Den holden Tag, und huldiget im Glanze

Dem hohen Neuvermählten Paar.⁵⁵

Másként utalnak a vers elhangzásának környezetére azok a művek, melyek nem az esküvő konkrét körülményeit vagy a pár megérkezésének terét idézik fel, hanem azt a háborús helyzetet, melynek kibékítésére a frigy megkötetett.

⁵³ [Horkovits, J.:] Ad serenissimam principem i. m. [1.] Magyarul: „TÉVEDNÉK? valóban a mi vidékünkön járna a LEGMAGASABB FELSÉGES HÖLGY! A Duna megérezte az Ő jelenlétét? Hullámaival örvendezve kitört jégzárkáiból, és futva gyorsabban tette meg útját. Meggyorsította útját, hogy távoli országoknak, népeknek jelenteni tudja a TE jöttödet.”

⁵⁴ [A. R.:] Cogitatio fugitiva i. m. [3.] Magyarul: „A FEJEDELEMNŐ jöttére a jég megereszkezdve olvad, mondd csak nekem, vajon a jég féli a Fejedelemnő arcát? És nem kevésbé: amint ez ISTENNÓT jóni látja, megtiszteli a Duna őt, nem türtőztetve partok közé zárt habjait. És mivel a szerelmi tűz, még annál is jobban éget, új lángjaival mindkét partját felmelegíti a folyónak.”

⁵⁵ Halitzky [András]: Ode auf die Freudenreiche Ankunft... Ofen 1800. [4–5.] (OSZK 201.758; 626.622) Magyarul: „Az ujjongás hangjaitól zengett a lég; a komor fellegek elmenekültek, mintha a Mindenható leheletétől lettek volna elfújva; kiszabadítva a jég jármából. Az Ister immár örömtelibben zúg a tenger mélyébe; – Így ünnepli a természet a kegyes napot, és hódol a csillóságban a fenséges, újonnan egybekelt pár előtt.”

E' világ' két nagy birodalminak már
 Győzetlen forró szeretet vezérli
 Karjait; minden fene békétlenek
 Fegyvere ellen.⁵⁶

Hogy e „szerelem” egy nemesebb, politikai célt szolgál, itt egyáltalán nem titok, hiszen két birodalom szövetsége jelenik meg e házasság létrejöttében. Cseptsányi Gábor, kassai mennyiségtanár vezeti így fel gondolatmenetét, melynek további részében a szabadság és rabság harcát írja le, s a franciákat szapulja több strófán keresztül. Ráczy István már a szövetség eredményeit is vizionálja:

Ime! Márs járván rivadó mezőben,
 A' midőn Álpes tetejét el-hagyta,
 'S a' kevély Frantzok' seregét ki-úzta
 Róma' öléből,

A' midőn két fő Sasi Tzímer egygyütt
 Mindenütt győzött nemesültt erővel
 Fő-Vezér KÁROLY, 's SZUVAROW Vitézzel
 Hartzra ki-szállván[.]⁵⁷

A pesti szerbek inscriptiója pedig még ennél is távlatosabban gondolkodik, amikor a szövetségi rendszert az „orosz vitézség” átengedése menti meg:

УСТУПИЛЪ. РОССІЙСКОЙ. ХРАБРОСТИ.
 И. САМЪ. ПРУСКИХЪ. КРАЛЕЙ. ФИНИКСЪ.
 ВЯЩІЙ. ПУНИЧЕСКАГО. АННИВАЛА.
 ИСКУССТВОМЪ. ВОЙНЫ. МИРА[.]⁵⁸

Szerdahely György Alajosnak, a budai egyetem esztétikaprofesszorának költeményében a következmények is jól látszanak. Az első disztichonok így szólnak:

Arma sonant, Mars vrget equos, et Bella trahuntur;
 Sed procul a Patriae finibus Arma sonant.
 Dumque Salus Gentium saeuis versatur in Armis,
 Tuta per Hungariam Pacis Oliua viret.⁵⁹

⁵⁶ [Cseptsányi G.:] Fölséges Jósefnek i. m. 4.

⁵⁷ Ráczy I.: Józsefnek [...] és Alexandrának [...] i. m. [3.]

⁵⁸ Пришествію... i. m. [7.] Magyarul: „Az oroszok átengedték a porosz királynak vitézségük főnixét, aki pedig a háború és a béke művészetében a pun Hannibált is túlszárnyalta.”

⁵⁹ [Georgius Aloisius Szerdahely:] Musa nuptialis... Buda 1800. III. (OSZK 404.692) Magyarul: „Csörögnek a fegyverek, Mars hajtja a lovakat, Háborúk dúlnak; de a Haza határaitól távol csörögnek a fegyverek. Míg más Népek Üdve kegyetlen Fegyverek forgásán múlik, Magyar földön a Béke biztonságos Olajága virul.”

Magyarországon „virágzik a béke olajága”, s ez nemcsak a külső ellenséget segít legyőzni, hanem — ismét mitikus méretekben gondolkozva — az utolsó sorokban már „Egyetértés egyesíti a pártokat”:

Vota valent; iamque Omen adest: Concordia Partes
Vniet, ac Faedus [!] Relligionis erit.⁶⁰

Concordia és Discordia összevetése és mérlegelése régi toposza az epithalamiumoknak, itt azonban politikai tétje is lesz. A házastársak békéje a háborút is elúzi. Ennek ősmintája az a mitológiai jelenet, amely az epithalamium-költészet egyik kedvenc története: Thetis és Peleus esküvője, ahová Eris, a viszály istennője almát dobott. Ez a mitológiai történet, legalábbis annak latinizált változata szinte adta magát, hogy József és Alexandra esküvőjét értelmezni lehessen. Annyit érdemes pontosítani, hogy a trójai háborúhoz vezető eseményeket természetesen az epithalamiumok módosított formában adták elő, s ebben a tekintetben igen nagy szabadsággal bánhattak a mitológiai anyaggal: a viszály nem tudta megbontani az egyetértést, vagy legalábbis az istenek gyűlése gyorsan rendezte a vitás kérdést (Nagy Ferenc például egy egészen szövevényes mitológiai történetet ad elő),⁶¹ az istennők (Venus, Minerva, Iuno) nem vitatkoztak, hanem erényeik az ifjú arára sugároztak át, stb.⁶² Bucsánszky György például bejelenti, hogy Paris almája nem fog viszályt szítani, mert az egyetértés oroszok és osztrákok között — Iuppiter jóváhagyásával — elhossa a népeknek a béke olajágát:

Hic *Discordia* trux vindiciis mala
Pomum haud proiciet lite, nec Ilium
Perdet Iudicio Dardanius Paris;
His *Concordia* Nuptiis

Europae exitium demere destinans,
Russi, atque Austriaci fulminibus Iouis
Circumsepta oleam, pacifica manu,
Fidis gentibus adferet.⁶³

Egy bizonyos Françoise Charles Fierlingen francia nyelvű költeményében pedig Paris és Helena szép napjai térnek vissza egy röpke utalás erejéig. Az ellágyulás áll szemben a haraggal, s a békét a termékenység hozza el: királylepkék porozzák be a virágokat (itt azzal játszik a szerző, hogy a „monarque”

⁶⁰ Uo. VII. Magyarul: „Érvényesek a voksok, immár itt a Jel: az Egyetértés egyesítse a Pártokat, és jöjjön létre a Vallás Szövetsége.”

⁶¹ [F. N.:] Taedae nuptiales... i. m.

⁶² A mitológiai történetek használatáról lásd *Kiss B.*: Hymen szövétneke i. m. 74–83.

⁶³ *Bucsánszky, G.*: Epithalamion i. m. [6.] Magyarul: „Ide az ádáz Széthúzás rossz követeléseivel ne hajítsa a viszály almáját, és Tróját ne pusztítsa el a dardanosi Paris ítélete; e Frigy által az Egyetértés Európa vesztének véget vetni akarván, az orosz és osztrák Iuppiter villámaitól körbefonva, békéltető kézzel hozzon olajágat a szövetséges népeknek.”

szó egyaránt jelent 'lepkét' és 'uralkodót'). Ez azon kevés költemény között van, melyek még az epithalamiumokban gyakran előforduló, de a királyi családok rangja miatt a többi versben mellőzött szexuális utalást is tartalmaznak:

La Nature, en l'honneur de ce siecle
 Renouvellant les beaux jours de Paris et d'Helene,
 Jugeoit apropos en faveur des Peuples
 Sacrer a l'Hymen la plus noble scène,
 C'estdans la paix, qu'on admire
 l'Effet divin de son empire
 Dans cet auguste ouvrage
 Qui par le même bandeau des fleurs
 Des deux monarques fit des freres.
 Pour lancer le fondre contre la rage.⁶⁴

A legkülönösebb megoldást Mátyási József választotta. Verse elején apokaliptikus állapotokról számol be:

A' földnek, mellyen már vértől száraz nyomra
 Keresve lép a' láb, undorodván gyomra,
 Olly hideg lelte-ki temérdek tetemét,
 Mellytől majd le szórta minden élők nemét.⁶⁵

Iuppiter szemléli a károkat: a gondviselés „kárllátó üvegét / Orrára fel-tette”,⁶⁶ azaz szemüveget viselt, sőt a föld olyan kicsi, hogy „még két okulárt” fel kell raknia „orr-portzogójára”,⁶⁷ hogy lássa, mi a gond. Talán már e felvezetés után is világos: ez egy nagyon szórakoztató, ironikus tónusban írott költemény, afféle anti-epithalamium (a legszívesebben az egészet idézném). A főisten összehívja az istenek gyűlését és a föld elpusztítását helyezi kilátásba:

Név szerént-is vádolt néhány földieket,
 Mint örök háborút szerző mestereket:
 De azt tsak egy Isten, 's egy égben merhette –
 Végre a' halgatást zsbongás követe.⁶⁸

⁶⁴ [Franç Charl Fierlingen:] Ode dediée a son altesse imperiale l'archi-duchesse Alexandre Paulowne grand princesse de toute la Russie. H. n. [1800?]. [3.] (OSZK 404.699) Magyarul: „A Természet, e kor tiszteletére, amelyik visszahozza Paris és Heléna szép napjait, úgy ítélte helyesnek, hogy a népek hasznára Hymen számára megszenteli a legnemesebb helyszínt. Nem másban, mint a békében csodálhatjuk leginkább birodalmának isteni hatásait. Ebben a fenséges műben, mely virágok porzóival a két királylepkét/uralkodót testvérekké tette, hogy ezzel az összefonódást helyezze a harag útjába.”

⁶⁵ Mátyási J.: Akkori gondolatok i. m. [3.]

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo. [4.]

⁶⁸ Uo. [8.]

Az istenek ugyanis nem szeretnék elpusztítani az embert. Felszerelkeznek hát (több hónapnyi ambróziát és nektárt vesznek magukhoz, mint egy hadjáratra induló sereg), s Budára vonulnak. Előbb lajstromozzák a javítanivalókat, majd munkához látnak. Illetve látnának, de történik valami: éppen az a három asszony, „Kik közt hajdan történt az almáért lárma”,⁶⁹ ül egymás mellett, s egy istenség, „Vissza-vonás” (aki nyilván Erisnek feleltethető meg) ismét almát dob közéjük, ám ezúttal ezzel a felirattal: „*az érdemesebbek!*”⁷⁰ A három istennő viszont ahelyett, hogy összeveszne, inkább kibékül, s Venus új frigy révén hozza el a békét:

„Most az emberi Nem, így szól mosolyogva,
 „Észszel nem bodolgúl, tsak erónél fogva;
 „Hogy hát jót tehessek az alsó világgal,
 „Szövetséget szerzék egy újj sógorsággal,
 „Orosz Helenáját Béts Párisa jegyzi,
 „S dárdáját a' frigyes *Kozák* már-is hegyzi.⁷¹

Az újrairt történet nem békéből vezet háborúba, hanem éppen fordítva: az eljegyzés révén érhet véget az a hadakozás, mely a költemény első felének horrorisztikus képeit előhívta. Mátyási versének érdeme azonban nemcsak abban van, hogy egy epithalamium-toposzt igen kreatív módon hasznosított újra, de abban is, hogy mindezt hozzá tudta kapcsolni a magyar költészet ekkoriban formálódó bárdköltészeti nyelvéhez.⁷² Talán nem súlytalan, hogy a discordiát ő „visszavonás”-nak fordítja, s ilyenformán a nemzeti bűn maga lesz azonos az emberiségre legveszélyesebb istennel.

A rendi érdekek efféle képviselője nem volt példátlan a többi költeményben sem. Egy kétnyelvű (magyar és francia) kiadványban, melynek szerzője minden bizonnyal gróf Teleki László lehetett, az öröm szükséges kifejezése után a költemény hangja jóval komolyabb lesz, s honleányi kötelességeire figyelmezteti a haza keblére ölelt ifjú feleséget:

Te pedig PAULOWNA! még nem is esmérünk:
 Még is látom érted buzog bennünk vérünk.⁷³

E rituális befogadás gesztusa azért lesz fontos, mivel nemcsak a virtusait kell ismerni a magyar nemzetnek, de meg is kell felelni neki:

⁶⁹ Uo. [11.]

⁷⁰ Uo. [12.]

⁷¹ Uo. [14.]

⁷² Erről lásd *Porkoláb Tibor*: „Nagyjainknak pantheonja épül”. Közösségi emlékezet, panteonizáció, emlékbeszéd. [Bp.] 2005. 11–62.; *Vaderna Gábor*: A bárdköltészet lehetőségei. Berzsenyi Dániel 1803-as költeményei. Irodalomtörténeti Közlemények 119. (2015: 6. sz.) 721–768.

⁷³ *G. T. L. [gróf Teleki László?]: Ó királyi hertzege' Magyar Ország' nádor-ispánnya Jósef értz-hertzegnek élete párjával Alexandra Paulowna ő császári hertzege'ével Budára való első meg-érkezésekkor idvezlő érzékenységei.* Pest 1800. [10.] (OSZK 404.691)

Téged-is örömmel karjaink fogadnak
 Könnyen le-is köthetz bennünket magadnak
 Mert hol ennyi virtus van egybe köttetve,
 Azt egy illy jó Nemzet imádja szeretve.⁷⁴

Cseptsányi Gábor ódájának utolsó szakasza szintén egyszerre szólítja fel a hazát az örömrre, s inti közvetve az ifjú párt, hogy feleljen meg a magyarok „szabadságának” (ha jól értem a verset, akkor ezek a nemzet erényei volnának):

Lelkek ébredjen, kiket a' Magyar vér
 Éltet. Éledj víg tüze hív hazánknak;
 Új napunk támadtt, az öröm hevétől
 Óh Magyar olvadj.⁷⁵

Sajátos és szükségszerű találkozása hát ez különböző poétikai problémáknak. Egyfelől az epithalamium és az esküvői költészet hagyománya jelenik meg, illetve — ezen esküvő jelentősége miatt — a rendek politikai kommunikációjának formái figyelhetőek meg. Az epithalamiumok eleve egy közösségi megszólalót feltételeznek, valakit, aki része az ünneplő tömegnek, aki a nevében megszólal, s aki az ifjú pár rejtett titkaihoz éppúgy hozzáfér, miképp az istenek világába is bejáratos. Mátyási Józsefet az „Apollói lélek” szállja meg:

Hallgass emberi Nem! szót halljunk Magyarok!
 Ne lármázz háború! beszélni akarok.
 Jelenést mutattak a' mesék' Isteni,
 Mellyet nem láthatott, a' ki nem isteni.
 Te azért, ki által titkokat szemlélek,
 Mennyei tolmátsom! Apollói lélek!⁷⁶

Érdemes figyelni rá: a szót kérés tipikus eleme a lakodalmi költészetnek, csak éppenséggel Mátyási nem a táncvigalom zaját csendesíti le, hanem a háborúét. Virág Benedek *Öröm éneke* pedig azt a megoldást választja, hogy a közösség hangját még a múzsák sugalmainak is fölébe helyezi:

Szűnny-meg, óh Múzsám! Ezeren kiáltják:
 „Éllyetek boldog napokat! sokáig
 Éllyetek! 's kérünk, kegyesen vegyétek
 Áldozatunkat!”⁷⁷

József nádor és Alexandra Pavlovna esküvője körül tehát sajátos költészeti anyag jött létre. Egyfelől az epithalamiumok bizonyos elemei rendre visz-

⁷⁴ Uo. [12.]

⁷⁵ [Cseptsányi G.:] Fölséges Jósefnek i. m. 7.

⁷⁶ Mátyási J.: Akkori gondolatok i. m. [3.]

⁷⁷ Virág [B.]: Öröm ének i. m. [4.]

szatérnek az esemény reprezentációjában. Másfelől ezen elemeket a rendi közösség saját mondandója szolgálatába tudta állítani. A megszólalás „itt és most”-jának aktualizáló elemeit történelmi víziók formájában lehetett kiaknázni, a mitológiai apparátus történelmi helyzetekre kínált magyarázó sémákat, s a versek beszélőjének képviseleti szerepét a bárdköltészet felé lehetett terelni.

(Gróf Rhédey Lajos és Patay Zsuzsanna)

A politikai reprezentáció alsóbb fokán áll egy frissen arisztokratává lett nemes második házassága. Második esküvőnk, mely 1813 decemberében történt, több szempontból is különös helyzetet jelent: *a*) a férj pályájának megítélése nem egyöntetű (ebben még nincs semmi figyelemre méltó), s rendkívül szélsőséges vélemények jelennek meg róla (ez viszont már érdekes lehet); *b*) a férjnek ez a második házassága, így ennek reprezentációja szükségszerűen kisebb kellett, hogy legyen (ehhez képest mégis számottevő); *c*) a jóval fiatalabb feleség társadalmi rangja valamivel férjéé alatt volt; *d*) témánkon túlmutat, hogy az esküvő után nem sokkal a pár el is vált egymástól. Kérdésünk ismét az lesz: a rendi reprezentáció miként jelenik meg az esküvő körüli szövegekben, s miként is működik egy ilyesféle esemény kapcsán a rendi kommunikáció.

Rhédey Lajos (1761–1831) fordulatoss politikai pályájáról remek összefoglalót ad Szilágyi Márton 2011-ben megjelent életrajza.⁷⁸ Olvasóimat elegendő hát e tanulmányhoz utalnom, s én csak azokat a lényeges elemeket emelem ki, amelyek témánk szempontjából fontosak lehetnek.

Rhédey egy olyan előkelő köznemesi családból származott, melynek volt egy grófi ranggal rendelkező erdélyi ága. A katonai akadémia elvégzése után a bécsi testőrségnél szolgált (itt fordította le a betegeskedő Mária Terézia imádságának szövegét magyarra 1781-ben),⁷⁹ 1792-ben aranysarkantyús vitéz lett. Minden bizonnyal Bécsben lett szabadkőműves. Barátai közül később többen (Kazinczy Ferenc, Szentmarjay Ferenc vagy Szulyovszky Menyhért) belekeveredtek a Martinovics-összeesküvésbe, s Rhédey neve is többször gyanúba került: megvádolták az úgynevezett „piskolti levél” szerzőségével,⁸⁰ 1794. július 4-én jelen volt Nagykárolyban gróf Károlyi József főispáni beiktatásán (amely az összeesküvés előkészítő eseményének számított),⁸¹ ekkor még nyilvánosan hangoztatta franciabarátságát, s utóbbi miatt Zemplén vármegyében vizsgálat is indult ellene.⁸² Bár a Martinovics-összeesküvésben végül nem volt érintett, I. Ferenc 1797. október 21-én úgynevezett *fiscalis actio* elrendeléséről határozott, s nevét rövid idő alatt törölték öt vármegye táblabírái közül. Rhédey pá-

⁷⁸ Szilágyi Márton: Egy politikai „pálfordulás” a 18–19. század fordulóján. Korall 12. (2011: 44. sz.) 54–80.

⁷⁹ Mária Terézia római császárné, magyarok és csehek királynéja betegkedése alkalmosságával a svétziai királyi követség kápolnájában Szent-András havának 29-ik napján 1780. németül elmondott beszéd és imádság, melyet Rhédey Lajos magyarra fordított. Pozsony 1781. (RK 0-3481)

⁸⁰ A magyar jakobinusok elleni felségértési és hűtlenségi per iratai. 1794–1795. S. a. r. Benda Kálmán. Bp. 1952. 290–291. A levél maga jelenleg lappang.

⁸¹ H. Balázs Éva: Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763–1795). Bp. 1967. 205–207.

⁸² JNI I. 128–171. passim.

lyája itt vett fordulatot: az uralkodó kegyének mielőbbi visszanyerése végett 1800-ban ötven újoncot ajánlott fel a saját költségére, 1802-ben nagyobb összeget (tízezer aranyat!) adományozott a Ludoviceum alapítására, az 1805-ös és 1807-es diétákon Szatmár vármegye követeként pedig már az udvar rendíthetetlen hívei közé számított. 1808-ra tevékenysége megérleli gyümölcsét: császári és királyi kamarás lett, megkapta a Lipót-rend kiskeresztjét, kinevezték Bihar vármegye főispáni adminisztrátorává, és a grófi címet is elnyerte. Rhédeyt 1816-ban a bihari ellenzék az udvarnál visszaélések miatt feljelentette, ám az ügy csak 1825-ben jutott odáig, hogy az uralkodó felmentse tisztéből, hogy rögtön a beregi adminisztrátorsággal bízzák meg, amelyből 1830-ban mentették fel – valószínűleg idős korára való tekintettel. Rhédey 1831-ben halt meg.

Ha még e sorozat mellé tesszük a Szilágyi Márton által bemutatott feljelentést, amelyben Rhédey 1813-ban több emberre terhelő adatokat közölt az udvarral,⁸³ akkor egy gátlástalan, törtető karrierista képe rajzolódik ki előttünk, aki fiataalkori elveit sutba dobva, mindenkin átgázolva, a gyehehába hajigált ártatlan lelkek tüzeiben kísérte meg sütögetni politikai pecsenyéjét. Csakhogy — amint arra Szilágyi Márton is figyelmeztet⁸⁴ — a helyzet nem feltétlenül ilyen egyszerű: hiszen egyfelől a forrásaink bár egy irányba mutatnak, azokból nem derül ki, hogy Rhédey miként látta saját életútját (egyáltalán érzékelt-e saját gondolkodásában bármiféle törést), másrészt a magyar kultúra bőkezű mecénásaként Rhédey nem feltétlenül és mindig követte az udvar által képviselt politikai álláspontot. Pénzt áldozott a Nemzeti Múzeum gyarapítására, közet-, könyv- és kéziratgyűjteményét is oda adományozta, Nagyvárad városának ajándékozta kertjét, több ízben is támogatta a magyar színházi kultúrát. Utóbbihoz legjelentősebb hozzájárulása az volt, amikor 1799-ben ideiglenesen befogadta és patronálta Kelemen László társulatát.⁸⁵ Nemcsak mecénási hajlama révén, de gyakorlati tevékenysége folytán is azon főurakkal rokonítható, akik maguk is igen sokat áldoztak a kultúra előmozdítására. Hiszen nem egyszerűen pénzelt az Első Magyar Játékszíni Társulatot, de valósággal igazgatójává nőtte ki magát, s 1799-ben József nádor tiszteletére maga írt egy háromfelvonásos darabot *A' Nagy Lelkű Hercege* címmel. A darab szövege kéziratban maradt fenn,⁸⁶ s az előadást követő zenés betét szövege —

⁸³ *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 59–60.

⁸⁴ Uo. 74–75.

⁸⁵ Ezekről uo. 62–64.

⁸⁶ A' Nagy Lelkű Hercege. Érzékeny Vig Játék Három Fel Vonásban, melyet Jó'sef Királyi Hercege Palatinus Neve Napjára készített G. R L. [Gróf Rhédey Lajos], OSZK Kt Quart. Hung. 4119. Bár Szilágyi Márton rekonstruál egy későbbi, 1812-es előadást, ő a kézirat létezéséről nem tud (*Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 64.). Mivel az OSZK-beli szöveg grófként utal a szerzőre, a másolat mindenképpen 1808 utáni, s feltehetően az 1812-es előadáshoz készült. E szöveg abból a szempontból is roppant érdekes, hogy Rhédey életrajzát ismervén sejtteni engedti azt, hogy miképpen vélekedett Rhédey saját karrierjének töréspontjairól. (Nagyjából egybeesik e szöveg megírása azzal, amikor Rhédey felajánlások révén próbálta meg visszaszerezni az uralkodói kegyet.) A darabban ugyanis a beszédes nevű, tiszta lelkű Ehrlich államtanácsost ártatlanul vádolják meg, bukását az intrika okozza (s az is, hogy mindig őszintén mondja el véleményét), s ezért rendkívül súlyos büntetést szenved el. Ám a tisztas erkölcsök és az igazság diadalmaskodnak, s az érzékeny lelkű, megvezetett herceg természetesen kegyelemben részesíti. A saját álláspont színda-

nyilván az esemény reprezentatív jellegét emelendő — nyomtatásban is megjelent (a látványelemekben nem szűkölködő előadás egy részében Mozart zenéjére laudálta a nádort).⁸⁷ Első felesége halála után pedig nemcsak ahhoz volt érzéke, hogy a lehető legjobb szónokok (Földvári József és Budai Ézsaiás) mellé a lehető legjobb költőt szerezze meg Csokonai Vitéz Mihály személyében, de a szertartás nyomtatott reprezentációjában saját költeményeit is közölte.⁸⁸

A magánjellegű források hiányában — pontosabban egyoldalú voltában — nehéz megítélni, hogy miképpen függött össze Rhédey politikai karrierje és magánéletének reprezentációja. Amennyiben csak a kinyomtatott szövegek felől tekintünk Rhédey előmenetelére, úgy jól kitapintható három kulminációs pont: *a)* tízezer forintos felajánlása a magyar katonai akadémia céljára; *b)* első feleségének halotti szertartása; illetve *c)* 1808-as beiktatásainak ünnepei (adminisztrátori és grófi kinevezése).

Az elsőhöz több latin nyelvű költeményt is ismerünk: Schömberger Antalét (ez az egyetlen ismert verse),⁸⁹ Somssich Lázár királyi udvarnok és helytartósági tanácsos (tehát egy nem éppen alacsony rangú személy) ódáját, mely

rab általi közlése amúgy — mint arra Szilágyi Márton felhívta a figyelmemet — nagyon hasonlít ahhoz, amiként Kazinczy közvetíti saját politikai vágyait Metastasio-fordításában. Lásd [*Pietro Metastasio:*] A' Titus Kegyelmeisége. [Ford. Kazinczy Ferenc]. In: *Kazinczy Ferenc*: Külföldi játsszón. S. a. r. Cibula Katalin – Demeter Júlia. Debrecen 2009. 9–40.

⁸⁷ [*Rhédey Lajos:*] Jósef királyi hertzeg és Magyar ország nádor ispánnjának, Neve Napján való meg tisztelésére készített versek, mellyeket a' Nemzeti Játsszó Társaság ama hires Mozárt által szerzett Mu'sikára alkalmaztatva. Nagyvárad 1799. (OSZK 203.464)

⁸⁸ A kiadvány: *Csokonai Vitéz Mihály*: Halotti versek, mellyeket néhai méltóságos Kohányi Kátsándy Theresia aszszony császári és királyi arany-küлтsós Kis Rhédei Rhédei Lajos úr házas-társának eltemetésekor tartatott Tisztesség tételre készített és el is mondott. Nagy-Várad 1804. (OSZK 201.194). Rhédey verse: uo. ehhez hozzákötve, hét számozott lapon. Megjegyzem, Rhédey költeménye eredetileg külön nyomtatvány lehetett, amit a formai hasonlóság miatt (hiszen ugyanaz a nyomdász nyomtatta ugyanazzal a tipográfiával) köthettek egybe, s nem azért, mert Rhédey Csokonai neve alatt akart szerepelni. Ráadásul a költemény valamelyik folyóirat mellékleteként is megjelent. Utóbbira Ballagi Aladár hívta fel a figyelmet (*Ballagi Aladár*: A magyar királyi testőrség története, különös tekintettel irodalmi működésére. Pest 1872. 187–188.), ő még az OSZK 10.143 Oct. Széch. jelzeten találta, mely azóta bekerült az OSZK Any 1804 8° dobozba. A kisnyomtatványon, mely még Hurossy József latin epigrammáját és Peretsenyi Nagy László ódáját tartalmazza, ez az ismertető olvasható: „Minek utánna már Vitézi Tetteitől Cs. és K. Arany Küлтsós, és Arany Sarkantyús Vitéz Méltóságos *Kis-Rhédei Rhédey Lajos* Urnak több ízben örömmel emlékeztünk volna: most ismét méltónak tartjuk, hogy ezen Méltóságnak egy még eddig nem annyira esméretes Virtusát, és Tálentomát is közönségessé tegyük, látván, hogy nemtsak Mársnak, hanem a' Múzsáknak is barátja légyen, mely is a' tőle íratatott, 's itt következő ékes verseiből nyilván kitettzik, mellyeket mostanába kapánk kezünkbe.” Filológiájáról lásd még *Csokonai Vitéz Mihály*: Költemények 5. 1800–1805. S. a. r. Szilágyi Ferenc. Bp. 2002. 955–957. A Rhédey-vers újraközlése: uo. 994–997.

⁸⁹ *Antonius Sömberger*: Illustri nomini spectabilis ac magnifici domini Ludovici Rhédei de Kiss Rhéde aurati equitis, Societatis Mineralogicae Jenensis Commembri, Complurium Comitatum Tabulae indicariæ e primariis aessoris, ex parte comitatus Szathmariensis ad comitia reni ablegati. Posoni 1802. (OSZK 632.148; OSZK Any 1802 4°/2 példány)

utóbb Csokonai fordításában is megjelent,⁹⁰ Bucsanszky Györgyét (aki e tanulmányban már szerepelt korábban).⁹¹

Kácsándy Terézia temetése — mivel ott Csokonai is fellépett — a magyar irodalomtörténet-írás talán legjobban dokumentált és legtöbbet elemzett temetése.⁹² Az eddigiekben gyakrabban emlegetett költeményeken kívül fennmaradt még egy nyomtatott vers Héczei Gábortól (nem sokat tudunk a tógás diákról), egy másik pedig Hatvani Istvántól (ő Bihar vármegye al-levéltárnoka volt ekkor).⁹³ Még az a gyanú is felmerült — Kazinczy pletykája nyomán Borbély Szilárd eredt ennek nyomába —, hogy Rhédey megmérgezte volna feleségét, s a fényes temetés mintegy ennek elfedésére szolgált volna, ám erre mindössze egyetlen forrás — Kazinczy egy feljegyzése — fennmaradván, nem túl sokat tudhatunk.⁹⁴

A pálya emelkedésével párhuzamosan a reprezentáció is egyre kiterjedtebb: az 1808-as év még az eddigieknél is gazdagabb volt. Egy ismeretlen a Lipót-rend elnyerését verselte meg, Juricskai Lajosnak az adminisztrátori beiktatásra írt ódája az egyetlen ismert verse, Klós János váradi ügyvédől szintén nem ismerünk mást, mint az adminisztrátori beiktatásra készített „emlékoszlopát”, a Kácsándy-temetésen is szereplő Hatvani István ezúttal német és magyar nyelvű költeménnyel is jelentkezett, Héczei Gábor — szintén fellépett a temetésen — ezúttal Kassa üdvözlétét hozta, Gedeon Lászlótól, rozsnói szónoklattantanártól, Szigethy Mihály nyomdásztól, Varga Mártontól, aki a

⁹⁰ *Lazari Somssich*: Carmen ad Ludovicum Rhédei de Kiss Rhéde... Poson [1802] (OSZK 405.453; OSZK Any 1802 4°/4 példány); *Somssich Lázár* úr' ódája méltóságos Rhédey Lajos Ts. Kir. kamarás ő nagyságához. Fordította Csokonay Vitéz Mihály. H. n. [1802?]. (OSZK Any 1803 8° – a könyvtárbeli besorolás téves: inkább az 1802-es évszámmal kellene szerepelnie.) Somssich amúgy maga is szabadkőműves (a pozsonyi Hallgatagsághoz páholy első felügyelője, a Biztonsághoz és Egyesüléshez pozsonyi, a Jó tanácsshoz zalaegerszegi páholyok tagja) volt, ily módon is kapcsolatba kerülhetett Rhédeyvel. Lásd *Abafi Lajos*: A szabadkőművesség története Magyarországon. Bp. 1900. 163., 166., 167., 350.

⁹¹ *Georgio Bucsanszky*: Eucharisticon Georgio e comitibus Festetics de Tolna et Ludovico Rédey de Kiss-Réde bonis ac munificis in patriam civibus. Adornatum. Poson 1802. (OSZK 623.782)

⁹² Erről lásd *Szilágyi Márton*: A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói. Bp. 2014. 287–308. A fennmaradt dokumentumok: Császári és királyi arany kultsos, méltóságos Kis-Rhédei Rhédei Lajos úr' kedves élete párja' méltóságos Kohányi Kátsándi Therézia asszszony' utolsó tiszteletének, 's el-temettetésének le írása. Béts [1804?]. (OSZK Any 1804 8° dobozban Kny 1804 8°/1 jelzet alatt. Kiadta: *Rákai Orsolya*: Rhédeyné Kácsándy Terézia temetésének leírása. Irodalomtörténeti Közlemények 105. [2001: 5–6. sz.] 712–715.) *Földvári József*: Halotti predikáció, melyet [...] Kátsándy Theresia asszszony érdemlett utolsó tisztességének megadására készített. Nagy Várad 1804. (OSZK 296.858; OSZK Any 1804 8°); *Budai É'saiás*: Halotti beszéd, melyet [...] Kátsándy Theresia asszszony felett [...] mondott. Nagy-Várad 1804. (OSZK 604.708)

⁹³ *Héczei Gábor*: Méltóságos arany kultsos Kis Rhédei Rhédey Lajos úr' kedves élete párja néhai méltóságos Kohányi Kátsándi Therézia asszszony ő nagysága halálára. Nagy-Várad 1804. (OSZK Any 1804 8°); *Hatvani István*: Néhai méltóságos Kohányi Kátsándi Theresia asszszony' méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos. Cs. K. kamarás úr' nagy emlékeztű házastársának halálán lévő érzései. N.Várad 1804. (OSZK 819.509; OSZK Any 1804 8°)

⁹⁴ Lásd *Borbély Szilárd*: Botrány és gyanú. Adalék Sándorffi, az „orvos és barát” működéséhez. In: Mezei Márta 75. születésnapjára. [Bp.] 2004. 12–13.; *Borbély Szilárd*: Gyilkosság Nagyváradon? Csokonai és Rhédey gróf afférja. In: *Úő*: Árkádiában. Történetek az irodalom történetéből. Debrecen 2006. 84–95. Az elképzelés forráskritikai megítéléséről lásd *Szilágyi M.*: A költő mint társadalmi jelenség i. m. 292.

váradai akadémián természet- és gazdaságtant tanított, a váradai akadémia tanuló ifjúságától magyar nyelvű költemények maradtak fenn, az alumnusok nevében latinul Dietrich Miklós jegyez egy ódát, Hannulik János Krizisztom, a neolatin alkalmi költészet mestere, a nagykárolyi piarista gimnázium igazgatója pedig latin nyelvű köszöntő ódával tette tiszteletét, Eőszy József váradai gimnáziumi tanár és Szöllősy István (talán a váradai gimnázium tanulója) közös kiadványban ünnepel (egy verssel és egy szónoklattal), az ekkor még nagyon fiatal Tokody János franciául verselte meg az adminisztrátori beiktatást. Három ismeretlen szerzőjű ódát találunk még latinul, Várad ünneplését magyarul, sőt román nyelven is maradt ránk két laudációs költemény. A beiktatás alkalmára jelent meg az a gyűjteményes kötet, melyben debreceni diákok (Tatai Sándor, Roboz István, Cseh-Szombathy Dániel, Szoboszlai Pap István, ifjabb Péczeli József latinul, Tatai, Kerékjártó István és egy bizonyos Deretskei József magyarul) jelentették meg üdvözlő verselményeiket, s Székesfehérváron nyomtatták ki azt az ismeretlen szerzőjű költeményt, mely a grófi rang megítélését ünnepelte. E reprezentációs *boom* utórezgéseként értékelhetjük Dietrich Miklós, aki nem sokkal később Rhédey titkára is lett, újabb latin ódáját és egy magyar nyelvű névnap-i köszöntőjét 1809-ből.⁹⁵

⁹⁵ Császári, és Királyi Kamarás Méltóságos Rhédey Lajos Urnak a' Sz. Leopold Rendivel lett meg tiszteltetésére írott Versek. Bihar Vármegyében Jan. 31. 1808. (a költeményt az OSZK Any 1808 8° dobozban találtam újságkivágatok között); *Juricskai Lajos*: Töredék, a melyet méltóságos kis-rhédei Rhédei Lajos [...] tiszteletére egész buzgósággal ajánl. Nagy-Várad 1808. (OSZK 624.029; OSZK Any 1808 4°/2 példány); [*Klós János*:] Méltóságos Kis-Rhédei Rhédei Lajos úr ő nagyságának tekintetes nemes Bihar vármegyébe administratori nagy hivatalába lett béállíttatására emelt oszlop. Nagy-Várad 1808. (OSZK 503.236); *Stephan von Hatvani*: An Seine Hochwohlgebornen, Herrn Ludvig Rhédei Erbherrn von Kis Rhéde [...] zur Feyer öffentlicher Betretung der Administratur. [Nagyvárad] 1808. (OSZK 201.509; OSZK Any 1808 8°); *Hatvani István*: Méltóságos Cs. K. valóságos kamarás, Sz. Leopold rendű keresztes vitéz Kis Rhédei Rhédei Lajos úr ő nagyságához, midőn T. N. Bihar vármegyében a' fő ispáni székbe mint administrator béülne. Nagy-Várad 1808. (OSZK Any 1808 8°/3 példány); *Héczei Gábor*: Kassa' öröme, melyet [...] Rhédei Lajos úr ő-nagyságának, tekintetes n. Bihar vármegye' fő-ispányi administrátorságára lett emeltetése' alkalmosságával kinyilatkoztatott ezen tsekély versekbenn. Nagy-Várad 1808. (OSZK 204.028); *Gedeon László*: Ama nagy lelkű hazafinak, Méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos ő nagyságának tiszteletére készült versek, midőn tekintetes nemes Bihar vármegye fő ispányi hivatal fényes helytartóságába béiktattatott 1808-dikban. Nagy-Váradon 1808. (EK KNY 19 03240); *Szigethy Mihály*: Vers-oszlop, melyet méltóságos Kis-Rhédei Rhédei Lajos úr ő nagyságának [...], midőn Nemes Bihar Vármegyében 1808-ik Esztendőbenn Fő-Ispányi Administrátorságra lépne, tiszteletére emelt, és a' maga tulajdon betűivel ki is nyomtatván alázatos tisztelettel bémutatott. Nagy-Váradon 1808. (OSZK Any 1808 4°); *Varga Márton*: Igaz hazafi méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos ő nagyságának [...], midőn nemes Bihar vármegye' kormányozójának 1808-dikban kineveztetett, valóságos képét rajzoló magyar dal. Nagy-Várad 1808. (OSZK Any 1808 8°/2 példány); Méltóságos császári királyi valóságos kamarás, austriai császári Sz. Leopold rendű keresztes vitéz tek. Ns. Bihar vármegye' kormányzója Kis-Rhédei Rhédei Lajos úr ő Nagyságának, az igazgatói székben Mártius 28-kán 1808. lett béülését inneplő igaz öröme a' N. Váradai Akademia második esztendőbeli törvényt tanuló ifjúságnak. Nagy-Várad 1808. (OSZK Any 1808 4°); [*Nicolaus Dietrich*:] Ode honoribus illustrissimi ac magnifici domini Ludovici comitis de Rhéde... Magno-Varadini 1808. (OSZK Any 1808 8°); *Joannes Chrysost. Hannulik*: Illustrissimo, ac magnifico domino Lodovico Rhédei de Kis-Rhéde, S. C. et R. A. majest. camerario, insign. ordinis S. Leopoldi equiti, incl. comit. Bihariensis officii supremi comitis administratori, dum munus hoc die 28. Martii anno 1808. solemniter adiret. Magno-Varadini 1808. (OSZK 182.168; OSZK Any 1808 8°/2 példány); [*Eőszy József* – *Szöllősy István*:] Ode et oratio, quas amplissimis illustrissimi domini Ludo-

Ehhez a jelentősnek mondható, nagy részben verses reprezentációhoz képest az elkövetkezendő évek teljesítménye jóval szerényebb. 1825-ben, a beregi adminisztrátori kinevezés alkalmával „csak” az üdvözlő beszédek gyűjteménye, egy költemény Jakab Antal református prédikátortól és egy tizenhat lapos füzet Balajthy József református lelkész, Polchy István és Csapfalvi István (róluk nem tudunk semmit, talán ők is lelkészek lehettek) verseivel.⁹⁶

Láttuk, első házasságának vége, a Kácsándy Teréziától való végső búcsúnak a nagy nyilvánosság előtt lezajló, gazdag főúri temetések pompáját idéző szokásrendje Rhédey számára egy olyan reprezentációs lehetőséget jelentett, amelynek során a maga politikai ambícióit tudta kifejezésre juttatni s nyilvánvalóvá tenni. (Bizonyára együtt járt ez annak a gazdasági potenciálnak a megmutatásával is, mely alkalmassá tehetette őt bizonyos társadalmi pozíciók betöltésére.) Ezen eseménytől időben nincsen messze (1813. október 4.), mégis jóval kisebb nyilvánosságot kapott a második feleséggel, báji Patay Zsuzsannával

vici Rhedei de Kis-Rhede. Magno-Varadini 1808. (OSZK Any 1808 4/2 példány); *Jean de Tokody*: Joyeuse entrée a l'administration du comté de Bihar. De monsieur Louis Rhédei seigneur de Kis-Rhede. Grand-Varadin 1808. (OSZK Any 1808 4°); Carmen honoribus illustrissimi ac magnifici domini domini Ludovici Rhédei de Kiss Rhéde, insignis ordinis S. Leopoldi parvae crucis equitis, et S. C. ac R. A. majestatis camerarii, dum in munus administratoris I. comitatus de Bihar summa cum solennitate introduceretur. Magno-Varadini 1808. (OSZK Any 1808 4/2 példány); Heroi. gratia... Magno-Varadini 1808. (OSZK Any 1808 4°/4 példány); Várad' kivilágosítása egy éjjeli vigyázó által. [Nagyvárad] 1808. (OSZK Any 1808 8°/2 példány); Versiuri de bucurie, quand preluminatul domnul domn Ludovic Rhedei de Kis-Rhede C. C. Cámeráriu, shi á cetei S. Leopold Viteáz sáu inaltiat lá Diregatoriá Administratoriei Főispánesci Maritei Vármégihii Biharii inchinate de Scholárii Romanesci. Orádiea 1808. (OSZK Any 1808 4°/3 példány); Cantarea nemesilor romani quand' s' áu ásiadiát in scáunul administratorii főspanesti preluminatul domn Ludovic Rhédei in 28. mártie 1808. (8-r. 6 l.) In Orádeá Mare, 1808. Lui Joanu Fr. Tichy. (E tételt Petrik Géza bibliográfiája adja meg: Magyarország birliographiája [!] 1712–1860. Könyvészeti kimutatása a Magyarországbán s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak. IV. Összeáll. Petrik Géza, bev. Szilágyi Sándor. Bp. 1892. 25., de elérhetőség nem ad hozzá); Carmina illustrissimo domino Ludovico Rhédei de Kis-Rhede [...], cum munus administratoris officii supremi comitis in I. comitatu Bihariensi auspicaretur, ab alumnis collegii helvet. conf. addictorum Debrecinensis debito cum venerationis cultu oblata. Debrecini 1808. (Tatai Sándor, Roboz István, Cseh Szombathi Dániel, Szoboszlai [Pap] István és Péczeli Józseftől latin, Tatai Sándor, Keréjkártó István és Deretskei Józseftől magyar nyelven közölt költeményeket. – OSZK Any 1808 4°/2 példány); *Sz. P. J.*: Tisztesség palástya, mellyel Ama sok Századokatis megelőzött, Ősörökös Magyar Nemes Törsökről, mint kellemetes Pálmafa kitemetézet, és diszesen nevedett: méltóságos Kis Rhédei Rhédey Lajos [...] Az Ország Gyűlésen Posonyban Grófi Méltóságra emeltetvén, meg ajándékozott. Székes-Fejérvár 1808. (OSZK 201.771; OSZK Any 1808 8°); *Nicolaus Dietrich*: Illustrissimo ac magnifico comiti Ludovico de Rhéde [...] per Augustissimum Imperator et Regem Franciscum Viennae 8-a Januarii ornatus domum reverteretur. Magno-Varadini 1809. (OSZK Any 1809 8°/2 példány); *Dietrich Miklós*: Méltóságos Cs. Kir. Kamarás [...] Gróf Kis Rhédei Rhédei Lajos úr ó nagysága' neve napjának megülésére. Nagy-Várad 1809. (OSZK Any 1809 8°)

⁹⁶ Beszédek, mellyek méltóságos gróf Kis-Rhédei Rhédey Lajos úr [...] T. N. Beregh vármegyében, fő-ispányi helytartói hivatalába fényes pompával lett béiktattatása alkalmatosságával [...] mondattak. Őszveszede, elrendelte, és őszvehasonlította Komlósy László. Debreczen 1825. (OSZK 632.752; OSZK Any 1825 4°); *Jakab Antal*: Versek, mellyeket méltóságos Kis-Rhédei gróf Rhédey Lajos úrnak [...] T. N. Beregh vármegye fő-ispányi hivatal helytartójának tiszteletére, ezen hivatalába [...] lett beállittatásakor készített. Debreczen 1825. (OSZK Any 1825 4°); [*Balajthy József – Polchy István – Czapfalvi István*.] Versek, mellyek, méltóságos Kis-Rhédei gróf Rhédey Lajos úrnak [...] T. N. Beregh vármegye fő-ispányi hivatal helytartójának tiszteletére, ezen hivatalába [...] lett beállittatásakor készítődték. Debreczen 1825. (OSZK Any 1825 4°)

való házasságkötés, mint az elsőtől való búcsú. (Megjegyzem, Rhédey első esküvőjének sem maradt fenn verses vagy egyéb dokumentációja, bár ez még nem jelenti azt, hogy nem is volt ilyen.) Több magyarázatunk lehet, hogy miért történt így.

Kazinczy így tájékoztatja barátját, Cserey Miklóst az esküvőről:

Lajos Rhédey Gróf Császári Királyi [Kamarás] felől hallottad e a' hírt? – Octób. 4dikén az Ő Fels. Neve napját magára nézve emlékezetessé azzal tette, hogy magához esketteté Debreczenben – (hol sem maga, sem a' leány' szülei nem a' *magok házoknál*, hanem csak *vásárra jött emberek* voltak) – 's a' Superintendens által – mert így nagyobb vala a' füst – Patay Susit, Patay Sámuelnek Abauj Vármegyei birtokosnak, és Bárczay Susánnának leányokat, egy tizenhat esztendőes gyermeket, maga nem több mint csak ötven négy esztendőes lévén. – Az ő ipa néki fija lehetne esztendeire nézve. Estve a' Debreczeni bálban megjelent mátkája karján, kit még sem hála-el, 's egy barátjának ezt mondá: Ime ez az én feleségem. Ezen cselekedetem két dolgot bizonyít, 1) hogy én házasság által *protectiót nem kerestem* – 2) hogy nem igaz hogy Pápastivá lettem volna.⁹⁷

Az első körülmény, ami felmerülhet hát, a nagy korkülönbség, melyről Kazinczy meglehetősen gúnyosan nyilatkozik. Nála Rhédey egyetlen viselkedése magyarázza azt a különös tényt, hogy az esküvő miatt nem Nagyváradon történt, ahol nyilván széles körű ünneplésben részesítették volna az adminisztrátort, hanem Debreczenben.⁹⁸ Ehhez az illetlenséghez, modortalansághoz tartozik, hogy a menyasszony ráadásul szinte még gyermek. (Mondja ezt az a Kazinczy, aki élete végéig maga is nagy rajongója volt a fiatal lányoknak,⁹⁹ s ráadásul ebben az időben talán nem is volt annyira kirívó ez a korkülönbség.)

Az már inkább feltűnő, hogy Rhédey, aki ekkor már gróf volt, ráadásul adományai alapján rendkívüli vagyonnal bírt, sőt grófi rokonsága és politikai pályája révén kiterjedt kapcsolatokkal rendelkező főúri körökben, ekkor már jó partinak számíthatott volna felsőbb körökben is. (Persze a Patay család anyagi helyzetéről sem tudunk túlságosan sokat.) A megismerkedésben talán az is szerepet játszhatott, hogy Rhédey Lajos testvére, Ferenc 1809-ben szintén egy báji Patay lányt vett el feleségül, aki minden bizonnyal közeli rokona (nővére?) lehetett Zsuzsának.¹⁰⁰

A másik ok, ami miatt az esküvő „csendesebben” zajlott le, talán visszavezethető arra a pletykára, melyre már korábban utaltunk: Rhédey szeretőt

⁹⁷ Kazinczy Ferenc Cserey Miklósnak, h. n., 1813. október 25. In: Kazinczy Ferenc levelezése. Kiad. Váczy János. I–XXI. Bp. 1890–1911. (a továbbiakban: KazLev) XI. 2534. lev. 93.

⁹⁸ Persze a hazatérő adminisztrátort és feleségét azért egy színdarabban mégiscsak megköszöntötték. A magyar színikritika kezdetei (1790–1837). I–III. S. a. r. Kerényi Ferenc. Bp. 2000. I. 30. Idézi: Szilágyi M.: A költő mint társadalmi jelenség i. m. 292.

⁹⁹ Szauder József: A kassai „Érzelmek iskolája”. In: *Új: A romantika útján. Tanulmányok*. Bp. 1961. 90–114.; *Új: Veteris vestigia flammae*. (Kazinczy szerelme). In: *Új: Az estve és az álom. Felvilágosodás és klasszizmus*. Bp. 1970. 347–432.

¹⁰⁰ Szilágyi M.: Egy politikai „páfordulás” i. m. 68. Lásd még *Luby Károly: A kishédei Rhédei család nemesi ága*. Turul 4. (1886) 151.

tartott. Szilágyi Márton idézi Tokody Györgynek azt a bizalmas jelentését, melyből kiderül, hogy Patay Zsuzsanna már a következő év húsvétján hazame- nekült Rhédeytől, majd májusban visszatért, ám ekkor Rhédey elkergette. A botrányt Tokody a tíz éve meglévő ágyasnak tulajdonította (aki nyilván azonos azzal a Borcsával, akiről Kazinczy is megemlékezett, s akitől Rhédeynek tör- vénytelen, ám általa nevelt gyermeke is született).¹⁰¹ Bár önmagában az, hogy egy főúri személy szeretőt tart, nem jelentene különösebb botrányt ebben az időben,¹⁰² Rhédey esetében az események mégiscsak — ahogy Tokody nevezi — a „scandalum terribile” irányába vezettek. Ez nyilván annak volt köszönhe- tő, hogy Rhédey átlépte a korabeli nyilvánosság szexualitásra vonatkozó sza- bályait, s szeretőjét olyan nyilvános tereken is szerepeltette és bemutatta, ahol ez nem volt illendő és elfogadható. (Szilágyi Márton így értelmezi azt az esetet — persze ez is csak pletyka —, amikor gróf Almásy Pál királyi kamarás, Arad vármegyei főispán vizitált Rhédeynél, aki szeretőjét is asztalukhoz ültette.)¹⁰³ Talán törvénytelen kapcsolatának volt köszönhető az is, hogy Rhédey 1818- ban — tehát a divortionális pere idején — elveszítette a Tiszántúli Református Egyházkerületben betöltött coadjutor curatorii pozícióját.¹⁰⁴

S természetesen nem zárhatjuk ki az eddigiektől eltérő okok létezését sem. Előfordulhat, hogy Rhédey megunta a díszes ünnepeket, s magánéle- tében szeretett volna a háttérbe húzódni, vagy akár az is, hogy a Patay család ragaszkodott a saját társadalmi környezetében megszokott szertartásrendhez. Az is lehet, hogy szándékosan választottak a két családi portához nagyjából félúton lévő helyszínt, s persze egy második házasságot — különösen egy ilyen fényes temetést követően — nem is illett nagy pompával megrendezni. Akár- hogy is volt, 1813 októberében még nyilván senki sem sejtette, hogy a bihari adminisztrátor második családalapítási kísérlete mily fényes kudarcot fog val- lani.

Mindössze három költemény és egy sokszerzős kisnyomtatvány maradt fenn, melyek az esküvő laudálását szolgálták (ezek közül több nyomtatásban is megjelent, egy pedig kéziratból ismeretes), illetve rendelkezésünkre áll egy an- ti-epithalamium gróf Dessewffy Józseftől (ez még soha nem jelent meg nyom- tatásban). Az esemény familiaritását az is mutatja, hogy csak alkalmilag fel- használt, s ennek megfelelően szinte kizárólag magyar nyelvű költemények születtek.

Erőss János bakonszegi prédikátor verse Debrecenben a Tiszántúli Refor- mátus Egyházkerület és Kollégiumi Nagykönyvtár egyik kolligátumába lett

¹⁰¹ Ezt a leányt végül egy rokonához, Rhédey Józsefhez házásította ki 1826-ban. Lásd a Szilágyi által összegyűjtött adatokat: *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 65. Ez azt is jelenti, hogy a lány legalább tizenhat éves volt ekkor, tehát legkésőbb 1810-ben, bőven a második házasság előtt született.

¹⁰² Elgendő itt arra utalnunk, hogy például miként élte szexuális életét gróf Károlyi György és környezete. *Kalla Zsuzsa*: „mivé egykor talán lehetni álmodoztam”. A naplók és Bártfay. In: Bártfay László naplói. S. a. r. Kalla Zsuzsa. Bp. 2010. 715–734.

¹⁰³ Az esetről Kazinczy feljegyzését Borbély Szilárd közölte először: *Borbély Sz.*: Gyilkosság Nagyváradon? i. m. 92. Szilágyi értelmezése: *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 66.

¹⁰⁴ Kazinczy Ferenc Kis Jánosnak, Széphalom, 1818. november 10. In: *KazLev XVI.* 3665. lev. 230. Értelmezése: *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 70.

bemásolva.¹⁰⁵ Erőss nem tűnik kimondottan rutinos költőnek, poétai szereplése inkább lehet esetleges. A Rhédey család birtokán tevékenykedett, s ez indokolhatja, hogy verssel köszöntötte földesurát. Ráadásul a vers zárlatából az derül ki, hogy ő volt az eskető pap, tehát — miként az számtalan hasonló esetben előfordult — ceremóniamesteri funkcióját (vagy legalábbis tekintélyét) részben megtarthatta a lakodalom alatt is. A költemény öt részből áll, s az epithalamiumok szokása szerint egy mitológiai narratívából bomlik ki a házasság allegorikus története, hogy aztán különböző szereplők laudálják az ifjú párt. Előbb egy hattyú énekel „Hymen Isten Asszonyhoz”. De Hymenből miként lett asszony? Nehéz megmondani, hogy ez valami vicc, vagy pedig legroszszabb sejtéseink válnak valóra, s a bakonszegi lelkész egy kissé műveletlen volt.

Sz. Isten Asszonyom! hozzád készülök
 Szárnyaimmal óltárodhoz repülök
 Bepanaszlám páratlan életem
 A' páros életet jobb szeretem
 Ha azért tettzene néked mondasóm
 Egy hármás rósára való vágyásóm
 Tollamon fejérség mósólyódik
 Szebb lesz ha rósától pirosódik.

A hattyú itt minden bizonnyal Venus attribútuma, azaz a szerelem maga, aki „hármás rózsát” szeretne elnyerni. Hogy a hármás szám itt mire utal, szintén bizonytalan: előfordulhat, hogy az esküvő valamely konkrét mozzanatára kell gondolni, de az is lehet, hogy a hármás szaporítás csak Venus rózsakoszorúját idézi fel, mely szintén visszatérő eleme az epithalamium-költészetnek. Hymen természetesen megérti a hattyú szavát, és rendelkezésére bocsátja a rózsákat:

Szép Hattyú! gyönyörködöm énekedbenn. –
 Jól értem mi vagyon rejtve szívedbenn
 Szerentséssé tészem repülésed –
 Ki nyílt rósa mellett lész ülésed –
 Öleld szárnyaiddal a' szép világot
 Hógy hozzón számódra szép bimbo ágót
 Itt vagyon szivednek minden titka
 Nem kell hattyuhoz egyéb kalitka.

Ezután egy újabb zavarba ejtő megszólalás következik. A zefírek énekelnek a rózsához:

Mi énekes Zephirek egybenn gyültünk
 A' Rósa virág közepébe ültünk

¹⁰⁵ *Erőss János*: *Mlgos. Prof. Redei Lajos Eő. Nagysága Lakadalmi versei*, TREKNk Kt R2763, 13–15. A továbbiakban a vers összes szakaszát idézni fogom (csak a belső címekeket hagyom el), így külön közlése nem indokolt. A költeményre még Keszeg Anna bukkant rá, s első említője *Szilágyi M.*: A költő mint társadalmi jelenség i. m. 292. Köszönöm a könyvtár munkatársainak, hogy a nagykönyvtár renoválása alatt is rendelkezésemre bocsátották a kéziratot.

Hogy zengje nyelvünk harmóniájja
 A' mit mond a' rósa virág szajja. –
 Egy fehér hattyú hozzám bé tóppant
 Látásain szívem mindjárt meg döbbant
 A' Végzésé: hogy nálla maradók
 Mig a' több rosákkal el harvadok.

A versszak közepén — ha jól értem — a rózsák átvették a szót a lengedező széltől, s végső soron a szél susogja el, hogy mit gondol a rózsa. A rózsa a hattyúnál marad (szerelem és a szerelem alanya találkoztak?), s teszi mindezt hervadásig (ez volna talán a „holtomiglan” megerősítése). A hattyú és a rózsa itt már férj és feleség, de hogy melyik melyik, az bizonytalan, hiszen mind a kettő hagyományosan női attribútum. Ezért is gyanakodhatunk, hogy Erőss már eleve azért alakította át Hyment nővé, hogy e bizonytalanságot mindvégig fenntarthassa – miként az anti-epithalamiumok hagyományában sem példátlan a nemek felcserélése.

A következő két szakasz már az ünneplésé. Előbb a „karok” örvendeznek, mikor az ifjú pár (a hattyú és hátán a rózsa) megérkezik:

Örüljünk hát a' szép rósa virágszál
 A' Hattyú szárnyain várod fele száll
 Hol az égő métsek ragyogása
 Lész örömünk ki magyarázása
 Mondjuk ezt a' két Méltóságos párnak –
 Kik öszve tsatolva ezután járnak
 Hogy légyen nekik az Ur vezére –
 Éllyenek sókka hazánk diszére.

S végül felhangzik a szerző kívánsága. Itt az is kiderül, hogy a hattyú volna Rhédey Lajos (hozzá a dicsőség kies mezeje társul), s a befogadott rózsa volna Patay Zsuzsanna (neki örömet kíván):

Jár szép madár a' ditsősség tetjénn,
 A' ditsőség kies mezejénn,
 Sóha a' bú ne érje éltedet
 Ne járja irigység át szívedet
 Szép Rósa az öröm magasságónn ragadjón
 Élted virágja soha ne hervadjón
 Ezt óhajtya az egész föld köszte
 Egy Pap midön, kószórút kötözte.

Szoboszlai Pap István, aki tanulmányai végeztével feltehetően még mindig a debreceni református kollégiumban volt állásban, mielőtt 1815-ben Göttingába távozott volna, nyomtatva is kiadta költeményeit, valamint azok cenzori kézírata is fennmaradt (melyet Kiss Béla már idézett tanulmánya kö-

zölt).¹⁰⁶ Ő már — mint láttuk — korábban írt verset Rhédey beiktatási ünnepére is. Az ő szereplése is szinte helyi adottság volt: egy gazdag és fontos úr tartja esküvői szertartását a debreceni Nagytemplomban, így szinte szükségszerű, hogy egy rutinosnak mondható debreceni diák képviselje a kollégiumot. (Ne feledjük, hogy Rhédey ekkor még magas világi tisztséget töltött be egyházmegyéjében.) Kiss Béla a vers mellett egy másik esküvőre írott költeményt is talált a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattárában: egy jóval oldottabb hangulatú verset, mely Darvay Ferenc és Erdődy Eszter házasságát énekli meg. Szoboszlai Pap tehát abban a tekintetben is alkalmasnak bizonyulhatott a feladatra, hogy az esküvői fellépésekben is lehetett gyakorlata (a vers utolsó soraiból kiderül, hogy nem ismerősként, hanem megbízott poétaként lépett fel az utóbbi esküvőn).¹⁰⁷

Szoboszlai Papnak a Rhédey-esküvőre írott költeménye azzal a klasszikus — már a József nádort és hitvesét ünneplő versekben is számtalanszor visszatérő — elemmel indít, hogy a természet örömét hirdeti. Egyfajta földrajzi tabló pozicionálja a vershelyzetet: a Rhédey-birtokok által határolt területekben jelöli ki azt a helyet, ahol az öröm hangja száll. Az öröm maga a titok. Hiszen a szüret rossz volt, így nincs miért örülni. Ráadásákként örül a Tisza is: itt pedig arra figyelmeztet, hogy a habok fickándozása árvízhez, katasztrófához vezethet el, s ez az öröm még veszélyes is lehet. Mind a két öröm: a hegyeké és a vizeké az istenek akarata ellenére történik. Előbbinek Liber (azaz Bacchus) nem örül, utóbbinak Proteus, kinek nyájait elsodorja az áradás. Végül megjelennek a táj lakói, ők is örülnek, s ők már Rhédey nevét kiáltják. Itt mintegy össze is foglalja az eddigieket:

Ottann a' lakosok futnak elő: öröm
 Játszik homlokokonn; és felemelt szavok
 A' Gróf RHÉDEI névvel
 Hangoztatja az elterült
 Tájt – Ő, – Ő jön amott, régi Ősünk, ABA
 Nagy magzatja LAJOS. Mejje az érdemek
 'S a' felség bizodalma
 Fényes zálogitól ragyog.
 Nagy Gróf! Néked örül a' Tisza, 's a' hegyek
 Kékellő fejeket, tiszteletül, Neked
 Hajtják meg; Neked örvend
 E' nép!¹⁰⁸

¹⁰⁶ *Szoboszlai Pap István*: Méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos úr ő nagyságának [...] kedves grófnéjával, méltóságos Baji Patai 'Su'sánna aszszonnyal szerentsésenn lett házassági egybekelését örvendező versekkel és az éneklő deákok által elmondandó énekekkel alázatosan tisztelni igyekezett. Debreczen 1813. (OSZK 624.030; OSZK Any 1813 4°). A kéziratos változat jelzete: TREKNk Kt R257/7, 54v–57v. Közlése: *Kiss B.*: Hymen szövétneke i. m. 96–101. A szöveget a továbbiakban a nyomtatott változathól közlöm, de utalni fogok a kéziratra is, mivel abban még két, utóbb kihűzött versszak is szerepel.

¹⁰⁷ A szöveg közlése: uo. 89–95. Itt: 95.

¹⁰⁸ *Szoboszlai Pap I.*: Méltóságos Kis Rhédei Rhédei Lajos i. m. 4.

A tér itt ismét kiszélesedik, a poéta követi az örülő, Rhédey nevét zengő lakosokat, s így jutunk Cekeházára (ma Abaújszántó, itt volt a Patay család birtoka). A mitológiai jelenet itt tér vissza (eddig ugye csak csalódott isteneink voltak), s „Cypria száll alá. / Hatyúinn. Szerelem játszadoz ajjakánn, / 'S Hó mejjénn.” E versben Cypria (Venus) klasszikus attribútumai jelennek meg, kezét, „Mellyenn Ámorok ülnek”, Rhédey felé nyújtja, s elmondja, hogy Fama elvitte az égbe Rhédey nevének „Nagyságát, 's jeles érdemid”, s a szerelem, melyet felkínál, maga a jutalom. A fiatalok kezét rózsakötéllal összeköti, s visszaszáll az égbe.¹⁰⁹ A vers voltaképpen azáltal kapcsolja össze a földi és égi szférát, hogy változtatja őket, s a kezdeti diszharmóniát harmóniává oldja Venus beavatkozása. A földi érdemek, melyeket származás (a kéziratban szerepelt még egy versszaknyi szöveg, melyet a szerző utóbb kihúzott, s mely még tovább taglalta volna a származás következményeit) és sikerek (a mellén lévő „érdemek” a Lipót-rend elnyerésére, esetleg az aranysarkantyúra vonatkozik) mutatnak meg, teszik lehetővé, hogy a szerelem által egy magasabb szférába emelkedjen az ember.

A poéta mintegy követi az ünneplő tömeget, s itt éri utol és szólítja meg Rhédeyt:

Jer nagy Gróf! jer! öröm zengedez itt, 's reád
 Áldás váraozzik. Nézzed, amott Bihar
 Vidám Szűzei, nyíló
 Rózsát hintenek údadonn,
 'S éneklük nevedet. Vén 's fiatal szalad,
 És egygyezve kiált: RHÉDEI éljen, és
 A' nagy PATAI háznak
 Ékessége 'SU'SÁNNA. – Ím
 A' Várad felemelt halmai tellyesek
 Víg Ekhóval: alatt, a' rohanó Körös,
 Minden habjai hátánn,
 Hangzó nagy Nevedet viszi.
 A' Múzsák hegyeinn innepi lárma zeng:
 „Lássák sok Tavaszok, hogy lobog e' nemes
 Párbann a' szeretetnek
 Legtisztább eleven tüze!”¹¹⁰

A térben eloszló öröm jön ismét elő. Rhédey számára fontos földrajzi területekben ünnepelnek: Bihar szűzei rózsát hintenek, Váradról a Körös viszi a jó hírt. Mindezt úgy oldja meg Szoboszlai Pap, hogy ügyesen utal arra: itt és most az egész emberiség ünnepel („Vén 's fiatal szalad”). S a természet és az emberek ünnepébe ismét belépnek — az immár szintén ünneplő — istenek: Echo visszhangozza az örömet, és a múzsák énekelnek.¹¹¹

¹⁰⁹ Uo. 5.

¹¹⁰ Uo. 6.

¹¹¹ Uo. 7–8.

E narratív részt három ének követi, melyeket talán énekelve adtak elő a lakodalom valamely pontján. Az első ének a lakosok öröme: öregek és vének énekelnek, rózsát szórnak az útra, s Echo felel a rím hívására. Tehát a korábbi vers zárásának képei vannak átdolgozva az első énekbe. A második ének Venust szólítja meg, itt — a vének és ifjak ellentéte mellé — „nagyok és kitsinyek” ellentéte kerül, ami szintén hagyományos toposza a nászdaloknak: a szerelem eltöröl minden társadalmi különbséget, s akkor is meg szokott jelenni, amikor szó sincsen ilyesféle különbségekről. S végül a harmadik dal magához a házassághoz szól, amennyiben Hymennek van címezve, aki rózsakoszorút helyez az ifjú pár fejére. A poéta végezetül egy újabb elemet dob be: tavasz és tél ellentétét. Csakhogy nála a házasság az örök tavasz ígérletét hordozza, s szemben Eröss már idézett költeményével, itt éppen az elmúlás ellenében hat (amennyiben az újdonsült házások maguk is isteni magasságokba emelkednek).

Zákány József még karrierje elején állt ekkortájt. Ha hihetünk Szinnyei József életrajzának¹¹² (és miért ne tennénk?), akkor Zákány 1809-ben a kisújszállási gimnázium rektora volt, ám azt hamar otthagya, s a Rhédey család házinevelője lett. Ez azért is érdekes, mert Rhédeynek nem volt más gyermeke, csak törvényen kívül született leánya, aki ekkor kisgyermek lévén kaphatott magántanárt. (Kissé szokatlan ugyan, hogy egy leány részére férfi nevelőt fogadnak, s meglehet, a gróf családja más tagjai számára is biztosította a magas színvonalú nevelést.) Megjegyzendő, hogy ezúttal is jó érzékkel választott embert: Zákány később a nagyváradi gimnázium igazgatója, majd a debreceni református kollégium professzora lett, aki kiválóan tudott németül, franciául és latinul is. Mindenesetre Zákány feltehetően az esküvő idején éppen Rhédey szolgálatában állt, így magától értetődik, hogy e feladatra is bevethetőnek bizonyult. (Zákánynak amúgy ez az egyetlen költeménye maradt fenn, nem a versírás volt hát tevékenységének fő profilja.) Még talán az is megkockáztatható, hogy a kollégiummal való nem is oly régi és később is szoros kapcsolatának köszönhetően ő nyerte meg a korábbi diákot, Szoboszlai Papot Rhédey számára. Zákány az esküvőre írott rövid versében¹¹³ hűséges marad egykori kenyéradójához: hat versszakban kizárólag Rhédey érdemeit sorolja fel (nem erényeit, hanem karrierjének fontosabb eredményeit), hogy aztán két szakaszban sok boldogságot kívánjon.

És végül a debreceni diákok állítottak össze egy kiadványt,¹¹⁴ amelyben hat diák írt rövid verseket az alkalmat ünneplendő. Ezek közül kettő latin, a többi magyar nyelvű. Van itt *chronosticon* (Budai Andrásról), a helyek ünnepét elbeszélő latin óda (Kovács Benjámintól), latin nyelvű *epithalamium*, amelyben Hymen segíti elő a frigy létrejöttét (Ungi Márton), egy ehhez hasonló magyar nyelvű (Pap Gábor), a Venus segítségét feldolgozó magyar szöveg (Madarász

¹¹² *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. XIV. Bp. 1914. 1716–1717.

¹¹³ *Zákány József*: Méltóságos gróf Rhédei Lajos úr [...] és Bai Patai Susánna kis-aszszony' ó nagyságok' házassági egybekelések' alkalmatosságára. Nagy-Várad 1813. (OSZK Any 1813 4°)

¹¹⁴ *Carmina epithalamica quibus illustrissimo domino comiti Ludovico Rhedei de Kis-Rhede [...] conjugium cum lectissima nobilissimaque virgine spectabili ac generose domina Susanna Patai de Báj faustis auspiciis initum juvenus studiosa Collegii Helv. Conf. Debreczini 1813.* (OSZK Any 1813 4°)

Márton), és végül ismét a helyeket ünneplő magyar vers (Budai András). A debreceni kollégisták közreműködése nem meglepő, s nem is jelenti a reprezentáció magas szintjét. Ha csak futó pillantást vetünk e rövid verselményekre, látszik, hogy a poétikai megoldások iskolások, s az esküvőről mindössze egy-két tényszerű ismeretük lehetett a diákoknak, mikor versüket megírták.

Hogy gróf Dessewffy József miként is vélekedett Rhédeyről, nem tudjuk pontosan, de sejtéseink lehetnek róla. Jól ismerhették egymást, hiszen több diétán voltak követtársak (Dessewffy 1805-ben és 1807-ben Zemplén vármegye követeként vett részt az országgyűlésen), nagyjából hasonló körökben mozogtak, s földrajzilag sem esett egymástól távol Bihar és Szabolcs. Ráadásul dokumentálható, hogy Kazinczy naprakészen szállította Dessewffy számára a Rhédeyvel kapcsolatos információkat. Annyi sejthető, hogy Dessewffy osztotta barátja nézeteit: Rhédeyt törtető, alattomos embernek tartotta. Erre következtethetünk például abból, amiként egyik episztolájában ír róla, amelyben az érényes és az érénytelen viselkedési formákat veti össze:

Úgy van az erköltsel szintűgy, valamint a' szokással.
Nézd a' nagyon vágyó fiatal szép Lónyai Gábort,
Hogy siet ő minden felleng poltzokra sebessen.
Rhédei mérgében is; utánna rugaszkodik; és már
Jó közel áll hozzá, de eddig még nem vala képes,
Ámbátor haladott, úgy versent véle szaladni,
Ót' hogy utól érné. Keveset tsak várni tanúllunk,
El bukik az szaladó vagy tzéllját éri futással.
Az szalad ott, – ez mász – kiki tzélnak arányoz a' mint tud.
Az papoló Drevenyák régolta kapaszkodik; őtet
Sok mások követik, mind – mind – törekednek a' dombra.
Tán hogy vagy többet, vagy jobban lássanak? óh nem,
Mert mihelyest mindent akként néznének, a' mint van,
Az dombról le felé selyem ostorok őket el úznék.¹¹⁵

Lónyai Gábor, Rhédey Lajos és Drevenyák Ferenc (akik nem melleleg jó barátok voltak)¹¹⁶ egyaránt a karriert építő politikusok példái, akik siettükben végső soron mindent el fognak veszteni.

Dessewffy 1814. február 18-án írja alsó-olysói birtokáról Kazinczynak: „Nintsenek most sem elegendő, sem jó leírók körülöttem, és azért tsak Sz. Mihályról fogom veled közleni az ideálokat, Gróf Rhédey második házasságára írtt Verseimet, és a' mértékletességről hozzád intézett Episztolámnak meg jobbitgatott párját.”¹¹⁷ Az imént éppen ebből a mértékletességről írott episztolából

¹¹⁵ Gróf Dessewffy József Kazinczy Ferencnek, Sz. Mihály, 1812. augusztus 16. In: KazLev X. 2298. lev. 79.

¹¹⁶ Erről lásd Kazinczy megjegyzését: Kazinczy Ferenc Cserey Farkasnak, Széphalom, 1810. december 8. In: KazLev VIII. 1883. lev. 193–194. Idézi: *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 59.

¹¹⁷ Gróf Dessewffy József Kazinczy Ferencnek, A[lsó]. O[lysó]. 1814. február 18. In: KazLev XI. 2598. lev. 225.

idéztünk, s talán nem véletlen, hogy éppen ekkoriban írta meg költeményét Rhédeyről is, mely a másíknak mintegy párdarabjává lett. (A harmadik költemény Friedrich Schiller *Die Ideale* című versének fordítása.) Kazinczy valóban jó sokára jutott a költeményhez, amelynek híre megelőzte magát a szöveget, május 1-jén írja:

Verseidet kibeszéllhetetlen gyönyörrel olvastam. Melly szép az én-hozzám írt lelkes Epistola! 's melly szépen festi magas lelkedet és a' mi korunk' fertelmességét! Hadd maradjon-meg írásban némelly jóknál. Jöhet olly idő a' melly annak kinyomtatását ellenzeni nem fogja. – Mélt. Gróf Kis Rhédei Rhédey Lajos Bihar Várm. Administrátor, Leopold Rendbeli Keresztes és Cs. K. Kamarás Úrnak díszes megnyegzőjére írt verseden sok helytt kaczagtam. Némelly kifejezéseit előttem annakelőtte már mondotta az, a' ki Tóled jószágot akara vásárlani, 's meg nem foghattam, hogy Te – TE – miként bánthatod azt, a' ki feleséget vett; mintha azt venni – ha bolondúl és illetlenül is! – mindenkinek szabad nem volna. De botránkozásom elmúlt, midőn a' Versezetet végre meglátám. Szerencsés vagy, hogy nem ismered sem a' kereset kívánságait sem a' félelmet: ha ismernéd, 's vagy keresnél valamit, vagy retteghetnél, a' megtisztelt Méltóság bizonyosan megtenné. Mert valója van Voltairnek, midőn nem tudom hol azt mondja, hogy a' nagyokon tett csapodárkodó vágás mindig veszedelmes: ők megértik miért nyújtatott nekik itt a' tömjén, 's azt számba nem veszik, a' vágást pedig kegyetlenül megbosszúlják.¹¹⁸

Több dolog is figyelemre méltó: *a)* a két vers együtt mozgott, legalábbis a Kazinczy–Dessewffy-levelezésben; *b)* a vers már terjedt kéziratban, mielőtt Kazinczyhoz jutott volna, tehát Dessewffy a saját társas környezetében terjesztette azt; *c)* Kazinczy szerint nagy politikai bátorságra vall, hogy Dessewffy meg merte írni véleményét: a verset egyértelműen szatíráként érti, s a szerzőt Voltaire egy mondásával vigasztalja.

Dessewffy verse valóban szatirikus: ez a költemény egy igazi anti-epithalamium. Hogy mennyire jól működteti egy epithalamium kellékeit, s mily nehéz megkülönböztetni egymástól a szatirikus és komoly változatokat, mutatja, hogy korábban magam is komoly epithalamiumnak véltem, s csak Szilágyi Márton tanulmánya figyelmeztetett arra, hogy Rhédey életrajzának kontextusában a vers utalásai többet jelentenek, mint egy esküvői tréfa.¹¹⁹ Azért is gondoltam, hogy olyan komoly költeményről van szó, mely ironikus felhangokkal szórakoztatja a násznépet, mert Dessewffynek kiadásra szánt, de kéziratban maradt kötetében találtam rá szövegére, melynek narratív csúcspontja éppen a házasság elérése. Úgy gondoltam, hogy ez a költemény — egy másik epithalamium mellett — a jó házasságra vezető utat példázza, s hogy Dessewffy maga

¹¹⁸ Kazinczy Ferenc Gróf Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. május 1. In: KazLev XI. 2652. lev. 361–362.

¹¹⁹ *Szilágyi M.*: Egy politikai „pálfordulás” i. m. 74.

is részese lehetett az eseménynek, ahol mint költő lépett fel, hogy afféle vidám poétaként mondott rossz tréfákat az egybegyűlteknél, holott éppen a varietas-elv miatt kerülhetett be a kompozícióba a költemény: a meg nem érdemelt felemelkedés példázata, s figyelmeztetés, hogy a házasság ily módon tönkre is juthat. (A sors valóban kifürkészhetetlen: mire a vers eljutott Kazinczyhoz, ez már meg is történt.) Ráadásul ha Dessewffy versei egyszer napvilágot láttak volna, egy olyan kötetben jelent volna meg e költemény, mely maga is hangsúlyosan őrzi rendi jellegét: előfizetési tervezete a diétai követtársakat szólítja meg, hogy vármegyéikben terjesszék a könyvet, s az előfizetési íveket a kor neves politikusai közül válogatta ki.¹²⁰ Ilyenformán pedig a vers éppen azoknak szólt volna, akik — szemben velem — egyből megértették volna annak célzásait.¹²¹

Ráadásul Dessewffy ismerhette Szoboszlai Pap István költeményét, sőt talán éppen ez a vers volt az, ami kezére jutván arra indította, hogy maga is tollat ragadjon, s megírja az ellenverset. A Szoboszlai Pap-versre utalhatnak a térbeli játékok: a földrajzi térben megjelenő istenek kavalkádjá. A felütés az Aba nemzetségre utal, mint Szoboszlai Papnál is láttuk:

Rhédey király vér, Aba nemzetsége,
Pogány fejedelem' keresztény vérsége,
Szép óriás, illő a magyar gárdához,
Szokál hol a' 'Nagyok' 's 'Szépek' oldalához,
Vi'sgálva életed' nyugtalan csörgését,
Dicsérem zöld parasztnak futo sietését[.]

A kicsinyek és nagyok ellentétének összevillantásában Dessewffy a termet és a társadalmi rang közötti látszólag egyenes összefüggést pellengérez ki. A nagyok és szépek oldalához szokott Rhédey személye a paraszt sietésével lesz opponálva, s a származás ezen ellentétezés kontextusába kerülve értelmeztetik át: nagyok közé születni elkényeztetettséget is jelent.

Ráadásul a folytatásban ez a nagyság, mely a vízei bátorságot implicálja, a gyávaság röhejes jelenetében torkollik: a vadászok elől fára mászik egy medve. Itt nyilván Rhédey politikai pályájára történik utalás: Rhédey hősködött (mint arról egy jegyzet tájékoztat, Rhédey egy zempléni gyűlésen bécsi elöljárók fejét szerette volna tarsolyában látni – erre az esetre utaltunk is a pályakép felvázolásánál), ám most űzött állatként egyre magasabbra tör. A

¹²⁰ A következő személyeket jelölte meg: gróf Andrassy György, (Felsőbüki) Nagy Pál, báró Mednyánszky Alajos, báró Perényi Zsigmond, gróf Széchenyi István, gróf Teleki (IV.) József, Uzo- vics János és báró Wesselényi Miklós.

¹²¹ A kötet megtalálható: [Gróf Dessewffy József:] Pro typo. I^{mus} Liber. MTA KIK Kt Ms 10.229/b. A kötet előfizetési felhívásának tervezete: [Jelentés gróf Dessewffy József verseinek megjelentetéséről, 1828]. MTA KIK Kt Ms 10.229/d. A kötet kompozícióját és Dessewffy költészetét korábbi könyvemben értékeltem: *Vaderna Gábor: Élet és irodalom. Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében.* Bp. 2013. 191–207. Az erre a versre vonatkozó értékelés: uo. 203. A Rhédey Lajoshoz írott vers Kazinczynak elküldött másolata (Dessewffy autográf javításával) megtalálható: MTAK Kt RUI 2r 28. sz. alatt. A továbbiakban a *Pro Typo* változatából idézek.

magasra jutás, a karrier ilyenképpen válik gúny tárgyává („Kapaszkodásokban lelél bátorságot”), s rabság és szabadság ily módon végképp összekeverednek:

Ott fenn a magos fa' levelei megett,
 Rettegél, pirultál Barátom! eleget
 Környüskörül fogván, ez vagy amaz ágot
 Kapaszkodásokban lelél bátorságot.

Ehhez képest kezdi el dicsérni Rhédey elért eredményeit, látszólag méltatja őt, ám az eddigiek fényében visszás e siker. Rhédey, feleségének halála után, a munkás életben talált vigaszt:

Szived hát irigység 's nyügfény közepette
 Bihar' javára most magát függeszgette,
 És nem ügyelt csupán Bécs' dörgő szavára,
 Hintél magot megvéd' szebb virágzására,
 Rend, jó utak, hála, legottan termének.
 De sok Magamosok¹²² téged gyűlölének
 Unalom üldözés kisért a disz' fáján
 'S követe tetőknek ingó lajtorjáján.

Ekkor érkezik — mint Szoboszlai Papnál, itt is — jutalomként Amor (a „vén gyermek”, tehát egyszerre fiatal és öreg – ismét Szoboszlai Pap versére utalás), illetve hú társa, Hymen, s az istenek (Bacchus-Liber és Venus is megjelenik) és emberek egymást kergetve végigjárják a Hegyalja vidékét – mondanom sem kell: Szoboszlai Paptól az ötlet. Végül Bacchus mond egy beszédet, majd minden isten a hintóra pattan, s Tokaj hegyén felejtik Rhédeyt:

Liber imígy végzé, 's nem vesztvén több szót,
 Eltűnt a hintóval Himennel Ámorral
 Kis Isten úgy bánasz te egy adminisztrátorral?!

A mitológiai jelenetet tehát Dessewffy is visszarántja a földre, ám itt nem emeltetett fel hősnünk az istenek sorába, hanem éppenséggel itt hagyták őt közöttünk az istenek. A versbéli Rhédeynek tehát magának kell megoldania problémáit („Sűrű habzatok közt pezsgett meleg vére”), amikor megpillantja a lányt. Innentől kezdve az (anti-)epithalamiumoknak az a sajátossága kerül előtérbe, amely — utalván a közelgő nászra — erotikus képeket vegyít a komoly megszólalásba. Ilyen itt például a lány kellemeinek leírása közben a „Tejfelbe áztatott rózsa” említése, ami a mezítelen női mellre való utalás. Erre ráadásul később is visszatér, mintha Rhédey Patay Zsuzsi melleinek szépsége miatt nősült volna meg:

¹²² Dessewffy jegyzete ehhez: „Könnyen érthető szó, Egoistákat teszen, kell kohlgni, mert egy üdötül közöttünk is nagyon kezdenek szaporodni.”

Nyil-sebesen megtérsz, nem igen sokára
 Mátkádnak ölébe te Czekeházára,
 Visszatérsz az érzett hitet kipezsegni,
 Zsuzsi' keble mellett ki tudná megszegni?

S természetesen megtalálható az ilyenfajta költeményekben elengedhetetlen viccelődés a nászjéjszakával:

Foly a' bor a vigság, muzsika, himnusok,
 Fut a' táncz, zeng a vers, szöknek a ritmusok,
 Másnap frisebb Zsúsi, köszöntik új dallal
 Mellyre vetekedik a lángszin hajnallal.

E disszonáns megszólalást, mely egyfelől dicsérte Rhédeyt, másfelől gúnyt üzött belőle, Desseffy egy komoly tanácsot megfogalmazó zárlattal elensúlyozza. Voltaképpen arra figyelmezteti Rhédeyt, amit már a Kazinczynak elküldött episztolájában is szóvá tett, csak mindezt a szerelem kontextusába helyezi át:

Lajos! kinek dallom e szives énekem'
 Te most boldog Lajos, ugyan mond meg nekem,
 A nagyravágyás e fogható ezekhez
 A szivet eltöltő érzékenységekhez?

Tehát a vers — miközben komolyan venni valóban nem érdemes — megfogalmaz egy komoly tanácsot is: a szerelem mellett eltörpül a nagyravágyás.

A fenti költemények egymás mellé helyezése azzal a tanulással járt, hogy bár Rhédey második esküvőjénél került a nyilvánosságot (hiszen nem Bihar központjában tartotta meg, ahol nem tudta volna elkerülni az ünneplést), az mégis a rendi nyilvánosság keretei között értelmezett. Szoboszlai Pap István, az alkalomra felkért poéta kihúzott ugyan két versszakot (talán Rhédey kérésére?), melyek az esküvőt a vőlegény politikai pályája felől értelmezték, így is maradt benne annyi gyúanyag, ami lángra lobbanthatta Desseffy Józsefet, aki e magánéleti esemény mögött is politikai tanulságokat látott. (Meggjegyzem, nem valószínű, hogy ő akár egy pillanatra is elválasztotta volna e dimenziókat egymástól.)¹²³

(Esküvők)

Mit lehetne mondani a rendi költészet esküvői szokásrendjéről? Minél magasabb volt az esküvő reprezentációs szintje, annál inkább közel kerülhetett megszólalásmódja a bárdköltészeti beszédmódhoz. Erre lehetőséget teremtett az is, hogy az epithalamiumok beszélője hagyományosan egy közösséget képvisel, amely ebben az esetben akár egy politikai közösség is lehet. Rhédey

¹²³ Ehhez lásd *Vaderna G.*: Élet és irodalom i. m. 51–58.

Lajos esküvője azért volt tanulságos ebből a szempontból, mert a főrangú vőlegény arra tett kísérletet, hogy kivonja a rendi nyilvánosság köréből e magánéleti eseményt, ám a kortársak így is a rendi politika alkalmát látták meg benne. Természetesen a rendiség nyilvánosságának minél alacsonyabb szintjét vizsgáljuk, az esküvő alkalmá annál kevésbé fog önmagán túlmutatni; minél szűkebb nyilvánosságot szólít meg, annál kevésbé lesznek rekonstruálhatóak magának az eseménynek a specifikus sajátosságai.¹²⁴

WEDDING IN PATRICIAN POETRY AT THE BEGINNING
OF THE NINETEENTH CENTURY

The Poetical Representation of the Marriages of Alexandra Pavlovna and Palatine Joseph Habsburg, and Count Lajos Rhédey and Zsuzsanna Patay

by Gábor Vaderna
(Summary)

Patrician poetry was a traditional part of Hungarian literature from the seventeenth to the nineteenth century. Examples of it were written for public representation of the noble classes, the authors being noblemen, their secretaries, tutors or other persons in the noblemen's employment. A greater part of this kind of literature was written for wedding ceremonies. This essay concerns two such ceremonies: Palatine Joseph married the daughter of Russian Tsar Paul I, Princess Alexandra Pavlovna in 1799, and Count Lajos Rhédey, who had a newly gained aristocratic rank, took Zsuzsanna Patay for wife in 1813. These two cases are rather different. The Palatine held his wedding ceremony in the vicinity of Saint Petersburg, while the events of public representation took place at Buda and Pest several months later. Zsuzsanna Patay was Lajos Rhédey's second wife, hence social representation was scaled down. By analysing the poetical representation of these cases this essay argues for two theses: 1) The lower the level of representation was, the more simple traditional forms of wedding poetry (i.e. the genre epithalamium) can be recognized and the harder specific characteristics of the concrete ceremony can be defined. 2) If the level of representation was higher, the wedding poetry came closer to bardic poetry.

¹²⁴ Eddig csak dicsértem Kiss Béla cikkét, most engedtessek meg egy kifogás is. A rendi költészet és a közköltészet esküvői alkalmi költészete valóban nagyon hasonlít egymásra. Azt azonban fontos hangsúlyozni, hogy az általa idézett két Szoboszlai Pap-vers például nemcsak azért különbözik, mert az epithalamiumok fejlődési irányát mutatják, hanem inkább azért, mert a megrendelőik társadalmi státusza különbözik. Lásd *Kiss B.*: Hymen szövétnéke i. m. 87–88.